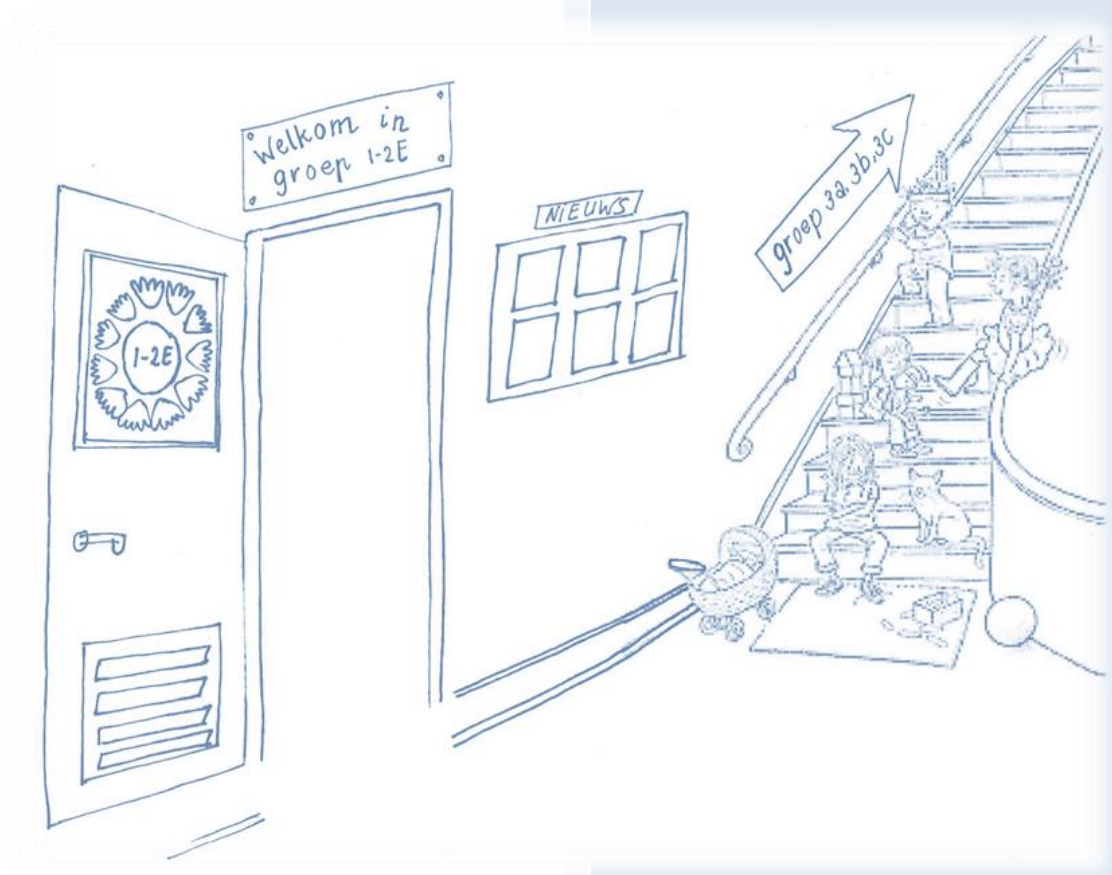

De trap op naar groep 3!

Over de overgang van groep 2 naar groep 3

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Probleemstelling	4
1.3 Vraagstelling	6
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	7
2.1 Schoolrijpheid al drie eeuwen onderwerp van discussie	7
2.2 Wat is schoolrijpheid?	7
2.3 Is schoolrijpheid valide te testen?	8
2.4 De overgang blijvend een aandachtspunt	9
2.5 Spanning: draagkracht versus draaglast	9
2.6 Draagkracht vergroten, negatieve spanningen verminderen	10
2.7 Ondersteunen bij overgangsstress	10
2.8 Conclusie en koppeling naar de praktijk	11
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	12
3.1 Van hulpvraag naar doelstelling	12
3.2 Onderzoeksidentiteit	12
3.2.1 Onderzoeksparadigma	12
3.2.2 Onderzoeksstrategie	12
3.3 Onderzoeksopzet	13
3.4 Onderzoeksmethoden	13
3.4.1 Validiteit en betrouwbaarheid interviews	15
3.4.2 Validiteit vragenlijst collega-leerkrachten en focusgroep	16
3.5 Respondenten	16
3.6 Ethische aspecten	17
Hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten	18
4.1 Interviews leerlingen groep 2: nulmeting en eindmeting	18
4.2 Interviews leerlingen groep 2	19
4.3 Interviews ouders groep 2	20
4.4 Interviews leerlingen groep 3	20
4.5 Vragenlijst collega-leerkrachten	21
4.6 Focusgroep en werkgroep 'doorgaande lijn'	21
Hoofdstuk 5 Conclusies en discussie	23
5.1 Conclusies	23
5.2 Discussie	26
5.3 Aanbevelingen	27
5.3.1 Kwaliteitskaart: overgang groep 2 naar 3	27
Dankwoord	29
Literatuurlijst	30
Bijlage 1 Onderzoeksopzet	32
Bijlage 2 Informatiebijeenkomst ouders groep 2	34
Bijlage 3 Dossier emotionele ontwikkelingen leerlingen	36
Bijlage 4 Vragenlijst collega-scholen	38
Bijlage 5 Interviews leerlingen groep 2 (nulmeting)	40
Bijlage 6 Interviews leerlingen groep 2 (eindmeting)	43
Bijlage 7 Interviews ouders behoefte groep-2-leerlingen	46
Bijlage 8 Interviews leerlingen groep 3	49
Bijlage 9 Vragenlijst collega-scholen (ingevuld)	53
Bijlage 10 Notulen focusgroep	56

Woord vooraf

Voor u ligt het praktijkgericht onderzoek van de Master Special Educational Needs, domein gedrag. Het onderzoek *'De trap op naar groep 3!'* gaat dieper in op het verbeteren van de overgang van groep 2 naar groep 3 bij ons op school. De groepen 3 bevinden zich op de eerste etage in een doodlopende gang, die alleen bezocht worden door leerlingen en ouders van groep 3. Door middel van oefenmomenten wordt er onderzocht of leerlingen van groep 2 in groep 3 vertrouwd kunnen worden met deze nieuwe omgeving. Ik hoop dat dit onderzoek kan bijdragen aan een blijvende verbetering en dat het u als lezer inspireert.

Willemijn Kuiken
Mei 2014

Samenvatting

Vanaf de 17^e eeuw is er discussie over schoolrijpheid. Nog steeds is er geen eensgezindheid hierover. Noch over het concept, noch over onderwijsveranderingen die een ononderbroken ontwikkeling tot stand brengen. Ondanks het protocol voor een betere doorstroming naar groep 3 bij ons op school, wordt er nog steeds een kloof ervaren tussen groep 2 en 3.

Dit onderzoek laat zien wat kan helpen om de kloof naar het 'schoolse leren' te verkleinen.

Tijdens de nulmeting, door middel van interviews, onderzoek ik of leerlingen naar groep 3 willen. Hierbij vraag ik naar de redenen waarom ze dat wel of niet willen. Elf van de vierentwintig leerlingen van groep 2 geven aan niet naar groep 3 te willen. Ze vinden het spannend, voelen 'kriebels' in hun buik en zijn bang voor het onbekende. Interviews met ouders over de situatie, waarvan ze denken dat hun kinderen deze als spannend ervaren, geven vergelijkbare resultaten. Niet bij iedereen is deze spanning gezond, mogelijk kan er worden gesproken over negatieve spanning, met andere woorden stress.

Ik bekijk de kloof niet als een spannende gebeurtenis die ik moet oplossen, maar als een spannende gebeurtenis waar ik kinderen bij kan helpen mee om te leren gaan. Hoe kan ik kinderen helpen de balans te vinden tussen de negatieve spanning van het onbekende en de positieve spanning van nieuwe leerervaringen om overgangsstress te voorkomen?

Met behulp van een vragenlijst voor collega-scholen heb ik geïnventariseerd wat zij doen om de overgang tussen groep 2 en 3 te verkleinen. Een voorbeeld van een praktische aanpassing voor het versoepelen van de overgang zijn oefenmomenten. Onbekende situaties kunnen hierdoor herkenbare situaties worden. In overleg met de focusgroep is besloten te gaan werken met oefenmomenten van kenmerkende situaties in groep 3.

Door middel van interviews bij de leerlingen van groep 3, heb ik een inventarisatie kunnen maken van kenmerkende situaties die negatieve spanning opleveren in hun leerjaar. Gymmen in de grote gymzaal, werken aan de weektaak aan de 'grote' tafels, computeren en samen spelen in de hoeken van groep 3 zijn momenten waarop groep-2-leerlingen kennis kunnen maken met de 'onbekende' omgeving van het derde leerjaar.

De oefenmomenten ervaren de leerlingen van groep 2 als positief. Van eerst dertien van de vierentwintig leerlingen in november 2013 willen nu, mei 2014, twintig van de vierentwintig leerlingen naar groep 3. Ze weten nu wat er boven aan de trap gebeurt en hebben zin om naar groep 3 te gaan.

Sleutelbegrippen voor dit onderzoek zijn schoolrijpheid, (overgangs-)stress en draagkracht versus draaglast van negatieve spanningen.

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

1.1 Aanleiding

Maandag 12 augustus 2013, 8.30 uur: de start van een nieuw schooljaar.

Ik surveilleer en zie 'mijn' kleuters van vorig schooljaar op het schoolplein. Ik vraag mij af hoe ze het de rest van het schooljaar zullen doen. Zijn ze er klaar voor om van half 9 tot kwart over 3 aan een tafeltje te zitten en te leren lezen, schrijven en rekenen?

Naast de trap, die naar de lokalen van de groepen 3 gaat, is mijn klas gevestigd. Buiten schooltijden en tijdens pauzes blijven groep-3-leerlingen 'plakken'. Komen ze nog even gezellig met hun kleuterjuf kletsen of is het om even te genieten van de kleuteromgeving? Terwijl ik mij dat afvraag, geeft Anouk een spontane knuffel en vertelt ze dat ik haar lievelingsjuf ben. Nieuwsgierig als ik ben vraag ik haar waarom. Ze vertelt: *'Ik kon bij jou altijd zo fijn spelen,'* terwijl ik haar naar de poppenhoek zie kijken. Op dat moment breekt er iets in mij. Het gevoel wat mij op maandagochtend 12 augustus bekreep, komt nu terug.

Ondanks dat de Wet op het Basisonderwijs de aparte kleuterscholen heeft opgeheven, met het doel een doorgaande lijn van groep 1 tot en met 8 te bevorderen, is het verschil van aanpak bij ons op school in groep 2 en 3 groot. Er is een kloof tussen inhoud, methodiek en organisatie binnen ons onderwijs. Na de zomervakantie wordt bijvoorbeeld het werken met ontwikkelingsmaterialen en spel in hoeken in één stap omgezet naar het werken in werkboeken en stil zitten aan tafels.

1.2 Probleemstelling

Het onderwijs wordt zodanig ingericht dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen. Het wordt afgestemd op de voortgang in de ontwikkeling van de leerlingen. (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1985)

De doelstelling volgens het Ministerie van Onderwijs is niet voor alle scholen haalbaar. Na het inspectiebezoek in 2008 nemen de vragen over kleuterverlengingen bij ons op school toe. Te veel kinderen blijven volgens de inspectie te lang in groep 2, te weten kinderen tussen de 6,5 en 6,8 jaar. Om aan de eis van de inspectie te voldoen, gaan er sinds 2008 veel najaarsleerlingen over. De leeftijd in groep 3 daalt gemiddeld 4,5 maand (Parnassys, 2008, 2012). De leerlingen in groep 3 op onze school zijn gemiddeld jonger dan vier jaar geleden. Het aantal leerlingen waarover vragen komen of zij toe zijn aan groep 3 neemt toe. De overgang van groep 2 naar 3 wordt nu nog sterker ervaren als een onderbroken ontwikkelingsproces. Tijdens leerling-besprekingen komt vaak naar voren of kinderen wel toe zijn aan het schoolse leren of dat het kind baat heeft bij een extra jaar kleuteronderwijs. Eerder onderzoek binnen de school over najaarskinderen (Sande, 2008) heeft uitgewezen dat twijfels over kleuterverlengingen niet kunnen worden weggenomen. Een aanbeveling uit dit onderzoek is het gebruik maken van een beslissingsblad, waar de schoolrijpheid van het kind wordt getoetst. Ondanks een positieve uitslag kan het kind de overgang wel als spannend ervaren en wordt de overgang als een kloof ervaren. Leerlingen vertellen hun ouders en leerkracht dat ze het spannend vinden en zenuwachtig zijn om na de zomervakantie naar groep 3 te gaan. Hoe ze dit voelen? Sommigen door 'kriebels' in hun buik, anderen door negatieve spanningen die zich uiten in lichamelijke klachten.

Ze ervaren prestatiedruk. Ze denken al te moeten kunnen lezen in de eerste week en dat het spelen ophoudt. De overgang van groep 2 naar groep 3 bij ons op school is een onderbroken lijn. De vraag die bij mij naar boven komt is: Moeten we kinderen in cognitief opzicht beter voorbereiden, beter selecteren door bijvoorbeeld schoolrijpheidstesten of moeten wij ons onderwijs aanpassen?

Als lid van de werkgroep 'doorgaande lijn' binnen de school hebben we als doel deze lijn van groep 1 tot en met groep 8 te bevorderen. De verzameling van negatieve kanttekeningen over de overgang van groep 2 naar groep 3 is groot. Tijdens reflectiemomenten krijg ik te horen dat leerlingen concentratie- en werkhoudingsproblemen hebben, leerlingen 'hangen' aan hun tafeltje, enkele leerlingen geven aan liever thuis te willen blijven, aldus ouders. De leerkrachten van groep 3 klagen over 'speels' gedrag.

Uit nadere analyse van de klachten komt naar voren dat het thema najaarsleerlingen tijdens vergaderingen, groepsbesprekingen en koffiekamermomenten vaak aan bod komt. Op de school waar ik werkzaam ben geven collega's de 1-januarieregeling de schuld van de overgangsproblemen. De conclusies die in deze klachten naar voren worden gebracht, gaan in tegenstelling tot de klachten over najaarsleerlingen, ook over leerlingen die volgens hun leeftijdsontwikkeling in groep 3 horen te zitten. Er lijkt geen eenduidige relatie te bestaan tussen de leeftijd en de aanscherping van de 1-januarieregeling.

Kinderen die cognitief het niveau in groep 3 aan kunnen, vertellen in gesprekken vooraf en in het begin van groep 3, het spannend te vinden. Niet bij iedereen is deze spanning gezond, maar wordt het negatieve spanning, met andere woorden stress. In dit onderzoek stel ik negatieve spanning gelijk aan (overgangs-)stress, beide benamingen worden in dit onderzoek gebruikt.

Kinderen voelen 'kriebels' in hun buik bij de overgang van speels naar schools leren, de andere inrichting van het lokaal, zoals een leerling 'de grote tafels en kasten' benoemt, een andere structuur van de dag en zo weinig mogen spelen. Enkele leerlingen zeggen niet te weten wat er boven aan de trap gebeurt. Het antwoord wat Ben van groep 3 gaf zette mij aan het denken: *'Ik was nog nooit bij groep 3 geweest.'*

Naast de verbeteringen die we op termijn willen doorvoeren om de ononderbroken ontwikkeling te bevorderen, vraag ik me af hoe ik de kinderen op korte termijn kan ondersteunen bij de ervaren overgangsstress? Op welke manier kan ik de kleuters goed voorbereiden op het zogenoemde tafeltjes-stoeltjes-onderwijs? En op welke manier kan ik de negatieve spanning van de kinderen verminderen bij de overgang van groep 2 naar groep 3?

In beeldtaal gesproken:

Hoe kan ik op mijn basisschool groep 1/2 'gelijkvloers' maken met groep 3?

1.3 Vraagstelling

De aanleiding en probleemstelling hebben geleid tot de volgende onderzoeksvraag:

Hoe kan ik de negatieve spanning verminderen die kinderen ervaren bij de overgang van groep 2 naar groep 3?

Bij deze onderzoeksvraag heb ik een aantal deelvragen opgesteld:

Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?

Welke kenmerkende situaties van groep 3 zijn bedreigend of spannend?

Welke maatregelen kunnen worden gebruikt om de trap een tree te laten zijn?

Hoe meet ik of de kinderen het minder spannend vinden?

Schoolrijpheid (testen), (overgangs-)stress en de draagkracht versus draaglast van negatieve spanningen zijn kernbegrippen van dit onderzoek. Aandachtspunten zijn de triangulatie tussen ouders, leerkracht en kind en de afstemming op (onderwijs)behoeften. Dit zal centraal staan en een rode draad vormen in het onderzoek.

Hoe zou het zijn als ik met de volgende gedachte komend schooljaar start:

Maandag 25 augustus 2014, 8.30 uur: de start van een nieuw schooljaar.

Een jaar later, afgelopen schooljaar heb ik 'mijn' kleuters laten proeven van kenmerkende situaties van groep 3. Ze weten wat er boven aan de trap gebeurt en ze staan te dringen voor de deur om er nu eindelijk iedere dag naar toe te gaan!

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

Dit hoofdstuk richt zich op de theorie die de fundering vormt voor het onderzoek. De kernbegrippen schoolrijpheid, het testen hiervan, (overgangs-)stress en als aandachtspunt en leren omgaan met negatieve spanningen worden toegelicht. Tot slot wordt het verband tussen de begrippen en de koppeling naar de praktijk uitgelegd.

2.1 Schoolrijpheid al drie eeuwen onderwerp van discussie

Faust en Prof. Dr. H.-G. Roßbach schrijven in hun artikel 'Herkunft und Bildungserfolg beim Übergang vom Kindergarten' (2013): *'Der Übergang von Kindergarten in die Grundschule war und ist ein "Dauerbrenner"'*. Ze schrijven dat de overgang van Kindergarten, te vergelijken met onze kleuterschool, een onderwerp is dat altijd al tot heftige discussies heeft geleid. Ze schrijven dat Comenius (1592-1670) al in het begin van de zeventiende eeuw richtlijnen probeerde op te stellen. Hij maakt daartoe een verschil tussen kalenderleeftijd en ontwikkelingsleeftijd. Volgens Comenius kunnen kinderen pas naar school als ze hun zesde levensjaar vol gemaakt hebben. Maar individueel kunnen kinderen een half jaar eerder of later rijp zijn. Schoolrijpheid en kalenderleeftijd moeten volgens hem los van elkaar worden bekeken.

2.2 Wat is schoolrijpheid?

Wat moeten kinderen weten en kunnen om succesvol deel te kunnen nemen aan het onderwijs in de Grundschule, groep 3? Deze vraag is volgens Margrit Stamm (2013) belangrijk, omdat meermaals uit onderzoek naar voren is gekomen dat het competentieniveau van kinderen bij het begin van hun schoolcarrière van beslissende invloed is op later schoolsucces. Helaas is de vraag niet zo gemakkelijk te beantwoorden, omdat er volgens haar onduidelijkheid is over het begrip schoolrijpheid. Duitsland gebruikt de woorden 'Schulreif', 'Schulfähigkeit' en 'Schulbereit' door elkaar. Bij elk woord hebben mensen verschillende voorstellingen. Daarom alleen al is het moeilijk duidelijk te krijgen wanneer een kind aan de eisen van groep 3 kan voldoen. In Duitsland verschilt zelfs iedere gemeente van het moment dat een leerling naar de Grundschule gaat. In tegenstelling tot in Nederland, wanneer men na de zomervakantie doorstroomt. Stamm (2013) geeft aan dat politici, leerkrachten en ouders er niet over eens kunnen worden wanneer een kind schoolrijp is. De belanghebbende vinden verschillende zaken belangrijk. Stamm (2013) haalt een onderzoek van Mauron en Schäppi uit 2010 en het Maryland Schoolreadiness report uit 2011 aan, waaruit blijkt dat de belangen en criteria verschillen per groep. In de politiek gebruikt men leeftijd als criterium, terwijl ouders het kunnen meekomen met de groep erg belangrijk vinden. Kleuterleerkrachten vinden sociaal-emotionele ontwikkeling en concentratie belangrijk. Leerkrachten van groep 3 hechten weer meer waarde aan reken- en leesvoorwaarden. Volgens Stamm (2013) is een belangrijke stap nu om tot een 'Schulfähigkeitskonzept' te komen, waarin de verschillende belangen en criteria van politici, ouders en leerkrachten een plek krijgen. De aandacht moet volgens Stamm (2013) daar naar uitgaan en de metingen in cijfers moeten worden los gelaten. In het onderzoek van Andresen et al. (2013) is de rol van ouders en leerkrachten bij de overgang onderzocht welke verschillende voorstellingen ze hebben. Kwalitatief onderzoek, door middel van achttien groepsdiscussies, heeft uitgezocht hoe ouders, leerkrachten en kinderen tegen schoolrijpheid aankijken ('Schulfähigkeit und Befähigung, die Sichtweisen der Akteure') en welke struikelblokken ze zien. Voordat de kinderen naar de Grundschule gingen, kort erna en een tijdje

erna. Voor ouders blijkt de overgang vooral een emotionele gebeurtenis en ze ervaren het als een nieuwe fase van hun kinderen. Bij de tweede serie gesprekken, vlak na de overgang, zijn de emoties al meer op de achtergrond. De ouders noemen de sprong in ontwikkeling van het kind een positieve verandering.

Anne Petriwsky (2014) benadert het begrip schoolrijpheid vanuit een hele andere hoek. Zij stelt dat het een achterhaalde, traditionele kijk op kinderen is. Door te kijken naar wat kinderen tekort komen, sluit je volgens haar kinderen uit. Het denken in tekort komen staat haaks op het inclusie denken: *'Traditional expectations of children's readiness for school are inconsistent with current definitions of inclusion that are framed by appreciation of the diversity of children's abilities and backgrounds as a reality and resource, rather than a deficit'*. Zij vindt ook dat je samen aan ondersteuning moet werken: *'Contemporary constructions of transition to school as a collaborative process of supported change are being framed by theories that emphasize respect for diversity.'*

2.3 Is schoolrijpheid valide te testen?

Testen voor schoolrijpheid kan de leerkracht duidelijkheid geven of het kind schoolrijp is of niet. In Nederland zijn er zowel voor- als tegenstanders van vroeg testen en schoolrijpheid bevorderen. Van Luit, van der Rijt & Pennings (1998), auteurs van de Utrechtse Getalbegrip Toets en Wentink, Verhoeven & van Druenen (2008), auteurs van het protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2, zijn duidelijke voorstanders. Zij geven aan dat het belang van vroegtijdige signalering in de afgelopen tien jaar in zeer veel publicaties is aangetoond. Ook wijzen zij op de resultaten uit onderzoeken dat wanneer er vroegtijdig actie wordt ondernomen leerlingen in groep 3 een betere start maken. Het argument van Van Luit (1998) is zelfs dat vroeg testen van en behandelen voor zwakke voorbereidende rekenvaardigheid van kleuters, gevolgen heeft die zelfs merkbaar zijn in het voortgezet onderwijs. Hij benoemt in dit artikel niet op welk onderzoek hij dit baseert.

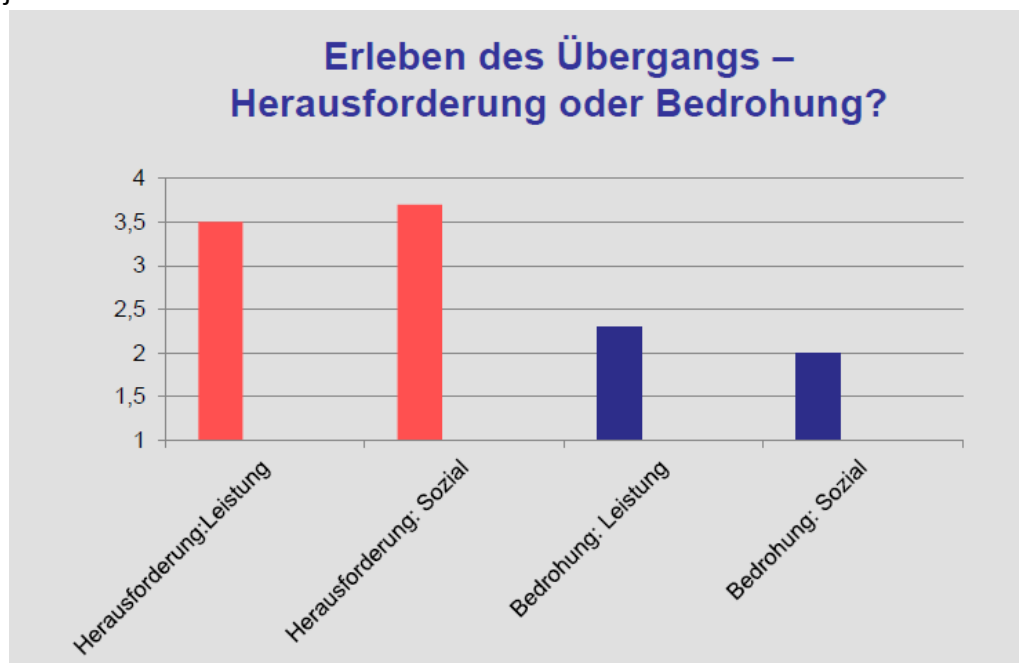
Tavecchio (2013) haalt de redenering van vroeg testen om schoolrijpheid te bevorderen onderuit door te wijzen op de teleurstellende resultaten van studies de afgelopen vijftien jaar. Volgens hem is het nog niet duidelijk wat je zou moeten testen en wordt er te veel naar cognitieve vaardigheden gekeken. Dit is slechts een deel van schoolrijpheid. In zijn artikel 'Niet elk kind is ontvankelijk voor vroegtijdige stimuleringsprogramma's' schrijft hij dat er meer factoren van belang zijn die te weinig onderzocht zijn. De kwaliteit van leidster/leerkracht-kindinteracties, gedrag- en aanpassingsproblemen en het belang van gezinsstructuur en -opvoeding dragen bij aan de schoolrijpheid ('readiness for school'). Evenals in Duitsland is er in Nederland nog geen overeenstemming over het concept schoolrijpheid.

Tegenstanders die Tavecchio (2013) bijstaan in zijn mening over vroeg testen en schoolrijpheidsprotocollen zijn onder andere Goorhuis-Brouwer (2006) en Jolles (2011). Zij geven aan dat ieder kind zich op een andere manier ontwikkelt en dus niet is vast te leggen in een protocol. Zoals het spreekwoord 'Er leiden meerdere wegen naar Rome' luidt, geeft Maarten Dolk (2005) aan dat ieder kind een andere route kan volgen in zijn ontwikkeling. Ook Goorhuis-Brouwer (2006) schrijft hierover in haar artikel 'Mogen peuters nog peuteren en kleuters nog kleuteren'. Het is aan de leerkracht om af te stemmen op de ontwikkeling van het kind.

Het Head Start onderzoek van Bulotsky-Shearer et al. (2008) laat zien dat gedragingen als niet stil kunnen zitten, opletten en zich niet kunnen concentreren kunnen worden verminderd door adequate aanpassingen. Zij schrijven over het belang van het ontwikkelingsniveau van het kind. Het kan niet toe zijn aan leren ('not yet ready to learn'; zie ook Howes et al., 2008). Volgens hen moet de leerkracht, net zoals Goorhuis-Brouwer schrijft, inspelen op het ontwikkelingsniveau van het kind en hierbij stimulerende activiteiten aanbieden.

2.4 De overgang blijvend een aandachtspunt

In een lezing op een vakcongres voor leerkrachten in Kiel (2013) vertelt Professor Jürgen Baumert van het Max-Planck-Institut für Bildungsforschung in Berlijn: *‘Der Übergang ist ein normatives kritisches Lebensereignis, dessen Bewältigung als Herausforderung und/oder als Bedrohung aufgefasst werden kann.’* In zijn presentatie stelt hij aan leerkrachten de vraag: *‘Erleben des Übergangs - Herausforderung oder Bedrohung?’*. Uit zijn onderzoek wordt de volgende verdeling duidelijk.

De overgang wordt gezien als uitdaging op prestatiegebied en sociaal-emotioneel gebied, maar ook voor een groot deel als bedreiging. Baumer zoekt de oplossing voor het omgaan met deze spanningen in *‘Regulation des Erlebens durch: (1) individuelle Ressourcen und (2) elterliche Unterstützung’*.

2.5 Spanning: draagkracht versus draaglast

Zoals ouders en leerkrachten aangeven hebben enkele leerlingen moeite met concentreren, slapen slecht en klagen over hoofd- en buikpijn. Is hier sprake van chronische spanning? Volgens Mutsaerts (2005) bouwt het lichaam spanning op door te reageren op zogenoemde crisissituaties, bekende evenals onbekende situaties. Dit uit zich onder andere door spierspanning, slecht slapen en emotionele spanning. Als dit aanhoudt spreekt men over chronische spanning. Mutsaerts (2005) spreekt ook over spanning als gevolg van een crisissituatie, in de volksmond ‘gezonde spanning’ genoemd. Kinderen die na de zomervakantie de trap opgaan naar groep 3 mogen spreken over deze spanning.

Volgens ouders van groep 2 is er juist sprake van slecht slapen, slechte concentratie en klachten over hoofd- en buikpijn. Is hier sprake van stress? Van der Ploeg (2013) omschrijft het begrip stress als volgt: *‘Stress is de ervaring of beleving dat het evenwicht tussen draaglast en draagkracht verstoord dreigt te raken, of al verstoord is.’* Met draagkracht doelt hij op het kunnen omgaan met dreigende omstandigheden of gebeurtenissen. Draaglast heeft meer betrekking op de belasting die uitgaat van de dreigende omstandigheden of gebeurtenissen. Er moet een balans ontstaan tussen beiden. Om stress in spannende situaties te voorkomen, moet de draagkracht verbeteren, zodat het kind meer draaglast aan kan.

2.6 Draagkracht vergroten, negatieve spanningen verminderen

Een discussiepunt is of het een probleem is dat kinderen de overgang naar groep 3 als spannend ervaren. Zoals Professor J. Baumert (2013) stelt, blijft de overgang een spannende gebeurtenis in het leven maar is het van belang hoe men ernaar kijkt en handelt: als uitdaging of bedreiging. Tavecchio (2013) geeft aan dat bij de overgang meerdere factoren meespelen. Volgens hem is de kwaliteit van leidster/leerkracht-kindinteracties, gedrag- en aanpassingsproblemen en gezinsstructuur en -opvoeding van belang. Door de balans te vinden tussen deze factoren vergroot men de draagkracht, waardoor het kind de uitdaging aan zal kunnen. Door goed af te stemmen en aan te sluiten op het ontwikkelingsniveau van het kind begeleid je het kind in de overgang naar groep 3 en ga je met het kind de uitdaging aan.

Een kanttekening die hierbij moet worden gemaakt is dat de overgang van groep 2 naar groep 3 in balans moet blijven met betrekking tot de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling. Ahlers & Vreugdenhil (2006) stellen dat bij een goede overgang tussen groep 2 en 3 er in groep 2 al aandacht moet worden besteed aan voorbereidend lezen en rekenen. De tegenhanger hiervan is Litière (2008) die in zijn boek 'Juf, mag ik overvaren' aangeeft dat we van groep 2 geen groep 3 moeten proberen te maken. Het gevolg zou zijn dat er prestatiedruk en voorwaardentraining in de laatste kleuterklas komt, terwijl kinderen er volgens hun ontwikkeling niet aan toe zijn.

Voor het bevorderen van een betere integratie, zou niet alleen groep 2 zich moeten aanpassen, ook groep 3 zal aspecten moeten laten terugkomen van groep 2. Zoals Taisen Deshimaru (2010) schrijft: *'Wij moeten de middenweg vinden, naar de ene noch naar de andere kant afwijken, maar juist beide zijden integreren.'*

Niet alleen vanuit literatuur wordt er eenzijdig gekeken naar de overgang. Zoals Andresen et al. (2013) in haar onderzoek beschrijft, zie ik in mijn praktijk dat de meningen van ouders gebaseerd zijn op persoonlijke, eigen ervaringen. Ze ervaren de huidige kloof daardoor misschien groter dan deze in werkelijkheid is en verwachten daardoor misschien meer problemen. Zij vergeten dat hun ervaringen zijn gekleurd door onderwijs van dertig jaar geleden, toen de Wet op het Basisonderwijs nog niet was ingevoerd. De stap van de op spel gerichte kleuterklas naar het geregelde onderwijs is voor sommige kinderen interessant, voor anderen een grote drempel. De taak van ouders en leerkrachten is om de reactie van het kind hierin positief te beïnvloeden en de uitdaging met hen aan te durven gaan (Struyven, Sierens, Dochy, & Janssens, 2007).

2.7 Ondersteunen bij overgangsstress

Volgens van der Ploeg (2013) is er nog steeds verschil van mening over wat er onder stress wordt verstaan. Hij definieert stress als *"de subjectieve beleving van een verstoord evenwicht tussen draagkracht en draaglast"*. Van der Ploeg schrijft: *"Er doemen vragen op als: Hoe blijf of word ik de situatie meester en hoe kom ik er doorheen?"*. Van der Ploeg maakt een indeling van stressgevendende situaties en gebeurtenissen. Hij plaatst 'verandering van school' in de categorie 'acuut, kortdurend en licht'. Het ontwikkelingsniveau van een kind is belangrijk voor het omgaan met stress. Jonge kinderen hebben volgens hem nog weinig copingstrategieën en zijn voor een groot deel afhankelijk van steun van hun omgeving. De ecologie van het kind, waaronder ouders, klasgenootjes, leerkrachten en familieleden, kan steun geven in de vorm van adviezen, bemoedigingen en geruststellingen. Hij schrijft dat kinderen die steun krijgen uit hun omgeving *"eerder geneigd zijn een stressvolle situatie tegemoet te treden en niet op de loop te gaan"*. Het is volgens van der Ploeg belangrijk dat het netwerk in staat is en bereid om steun te geven. Om een goed sociaal-emotionele ondersteuning te geven, is het volgens Van Lier et al. (1993), en Riksen-Walraven (1989) van belang dat ouders en leerkrachten sensitief en responsief zijn.

Sensitiviteit (gevoelig zijn voor signaleren) en responsiviteit (op de juiste manier reageren op signalen) zijn twee begrippen die centraal staan binnen de interactionele benadering en leerkracht en ouder kunnen helpen de juiste sociale ondersteuning te bieden. Door de juiste ondersteuning te bieden, helpt de leerkracht de leerling een goed zelfbeeld te ontwikkelen: vertrouwen krijgen in zichzelf en leren dat je kunt vertrouwen op een ander. Riksen-Walraven (1989) vergelijkt deze twee aspecten met twee benen om stevig op te staan, zodat je problemen die je tegenkomt, goed kunt aanpakken.

2.8 Conclusie en koppeling naar de praktijk

Vanaf de 17^e eeuw is schoolrijpheid onderwerp van discussie. Comenius (1592-1670) probeerde zelfs richtlijnen ervoor op te stellen. Hij maakte een verschil tussen kalender- en ontwikkelingsleeftijd. De kleuterleerkrachten bij ons op school kijken naar de ontwikkelingsleeftijd en stemmen hun aanbod af op het niveau van het kind. Zij worden echter gedwongen ook rekening te houden met de kalenderleeftijd, omdat na het bezoek van de inspectie in 2007 de huidige 1-januarieregeling streng moet worden nageleefd. De discussie over schoolrijpheid speelt dan ook een grote rol binnen de overgang. De discussie wordt versterkt doordat er ook nog steeds geen eenduidige betekenis is voor het begrip. Ondanks deze onduidelijkheid zijn er wel testen voor schoolrijpheid. De laatste jaren is er op deze testen veel kritiek gekomen. In september 2013 is besloten de verplichte kleutertoets af te schaffen. Dit landelijke besluit is doorgevoerd binnen onze school.

Overeenkomstig met de visie van onze school, waarin wij kijken naar de ontwikkelingsleeftijd van het kind op meerdere ontwikkelingsgebieden, geeft Tavecchio (2013) aan dat er meerdere factoren meespelen die niet zomaar te testen zijn. De onduidelijkheid en aanpak over schoolrijpheid is niet op te lossen binnen dit onderzoek. Zoals Professor J. Baumert (2013) aangeeft zal de overgang een blijvend aandachtspunt zijn, maar kan men deze op twee manieren bekijken: als uitdaging of bedreiging. Het schrijven van een protocol of test is niet haalbaar, het is daarom van belang dat ik het probleem oplossend bekijk en de uitdaging aanga om de kinderen te begeleiden in het verminderen van de negatieve spanningen.

Om het probleem als uitdaging aan te gaan, is het van belang dat de samenwerking tussen ouders, leerkracht en kind goed moet zijn, zo stellen Tavecchio (2013) en Struyven et al. (2007). De samenwerking tussen deze partijen moet de spanning die kinderen ervaren bij het onbekende verminderen en de draagkracht vergroten. In het onderzoek zal ik op verschillende momenten ouders inlichten over de begeleiding van hun kind.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Van hulpvraag naar doelstelling

Hoe kan ik kinderen ondersteunen bij de ervaren overgangsstress? Op welke manier kan ik als kleuterleerkracht de kleuters goed voorbereiden op het zogenoemde tafeltjes-stoeltjes-onderwijs en de negatieve spanningen verminderen?

Dit onderzoek laat zien wat kan helpen om de kloof naar het 'schoolse leren' te verkleinen. Ik bekijk de kloof niet als een spannende gebeurtenis die ik moet oplossen, maar als een spannende gebeurtenis waar ik kinderen bij kan helpen mee om te leren gaan. Hoe kan ik kinderen helpen de balans te vinden tussen de negatieve spanning van het onbekende en de positieve spanning van nieuwe leerervaringen om overgangsstress te voorkomen?

3.2 Onderzoeksidentiteit

3.2.1 Onderzoeksparadigma

Het onderzoek wordt geplaatst binnen het interpretatieve onderzoeksparadigma. De focus van het onderzoek is gericht op het menselijk handelen en het behalen van resultaten in de toekomst, de stap naar groep 3 (De Lange et al., 2011). Het onderzoek start bij de ervaringen van de leerlingen uit groep 2 en groep 3.

Het onderzoek bevat ook enkele aspecten van het positivistische onderzoeksparadigma. Dit paradigma werkt in tegenstelling tot het interpretatieve onderzoeksparadigma aan bevindingen die het gedrag laat zien. Het is vooral gericht op de ontwikkeling en toetsing van theorieën voor de oplossing van kennisproblemen (Boeije, Hart & Hox, 2009). Het positivisme maakt onder andere gebruik van een nul- en eindmeting, een kenmerk dat ook terugkomt in dit onderzoek door het afnemen van interviews.

3.2.2 Onderzoeksstrategie

In de praktijksituatie wil ik leerlingen uit groep 2 ondersteunen in het verminderen van de negatieve spanningen. Ik wil hen zelfvertrouwen ontwikkelen bij de omgeving en werkwijze in groep 3. Het actieonderzoek is geschikt voor de praktijksituatie, omdat deze is toegespitst op het ontwikkelen van verandering of vernieuwing (Ponte, 2002). De nadruk ligt in het onderzoek op verandering, waarbij ontwikkeling van het persoonlijke meesterschap, mijn competenties, een belangrijk onderdeel is.

Uit eerdere reflecties op mijn ontwikkeling blijkt, dat ik de praktijksituatie bekijk als reflectieve professional waarbij ik zelf probeer richting te geven aan gewenste verbeteringen. Mijn werkcontext staat hierin centraal, waardoor het onderzoek op een kleinschalig gebied, mijn basisschool, resultaat en verbetering zal zien. De nauwe betrokkenheid van mij als onderzoeker en mijn collega's als respondenten is een sterke kant, maar ook een beperking. De relevantie van dit onderzoek zal voor de context van belang zijn en implementatie van de verbetering zal niet vanzelfsprekend zijn voor andere contexten.

3.3 Onderzoeksopzet

Mijn onderzoek richt zich op een verbetering van de praktijk. Van Strien (in De Lange et al., 2011) ontwikkelde de regulatieve cyclus en richt zich hiermee op het adequate handelen. Hierbij gaat het om de stappen: probleemstelling → diagnose → plan → ingreep → evaluatie. Een volledig onderzoeksopzet, opgedeeld per deelvraag, is te vinden in [bijlage 1](#).

3.4 Onderzoeksmethoden

Onderzoeksmethoden en -instrumenten	Inhoud <i>Doelstelling</i>	Betrokkenen <i>Inclusiecriteria</i>	Onderzoeks- of deelvraag	Tijdpad
Interview groep 2 (nulmeting) → gericht op verkenning	1. Wil jij naar groep 3? <i>Vaststellen van aantal leerlingen dat naar groep 3 willen.</i> 2. Waarom wil je wel of niet naar groep 3? <i>Verkenning van de mate stress/bang zijn/onbekend. In de data-analyse wordt de meting gesplitst. Het aantal leerlingen dat negatieve spanning benoemt wordt meegenomen in de conclusie.</i>	24 leerlingen uit twee groepen 2. 12 leerlingen 1-2A 12 leerlingen 1-2B (eigen groep) <i>Alle leerlingen uit de kleuterklassen.</i>	Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?	November/ december 2013
Interview groep 2 → gericht op verhelderen van anticipatiestress	3. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen? <i>Inventarisatie van oplossingen.</i> 4. Als je aan groep 3 denkt, waar denk je dan allemaal aan? <i>Inventarisatie van stressfactoren.</i>	24 leerlingen uit twee groepen 2. 12 leerlingen 1-2A 12 leerlingen 1-2B (eigen groep) <i>Alle leerlingen uit de kleuterklassen.</i>	Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?	November/ december 2013

¹ Vragen zijn ontleend aan Litière (2008) uit het boek 'Juf, mag ik overvaren'.

Interview ouders groep 2 → gericht op verhelderen verwachte negatieve spanning bij eigen kind → oplossingen om met negatieve spanning om te gaan Bijlage 2, handout van de informatie-bijeenkomst	1. Verwachten zij dat hun kind naar groep 3 wil? <i>Verkenning van verwachtingen volgens ouders.</i> 2. Hoe verwachten zij dat hun kind de overgang zal ervaren en beleven? <i>Verkenning van de mate stress/bang zijn.</i> 3. Wat zijn de behoeften van het kind? <i>Inventarisatie onderwijs- en begeleidingsbehoeften van leerlingen.</i>	Ouders van 24 leerlingen uit groep 2. <i>Alle ouders van de leerlingen.</i>	Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?	November/december 2013
Interview groep 3 → gericht op verhelderen ervaren negatieve spanning in groep 3	1. Hoe vind je het in groep 3? En waarom? <i>Verkenning van ervaring in groep 3.</i> 2. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen? <i>Inventarisatie van oplossingen.</i> 3. Als jij iets mag veranderen in groep 3, wat zou je dan willen veranderen? <i>Inventarisatie van problemen die worden ervaren.</i> 4. Vorig jaar zat je in groep 2, nu in groep 3. Wat is er anders in groep 3? <i>Inventarisatie van kenmerkende situaties in groep 3.</i>	26 leerlingen uit drie groepen 3. <i>Random gekozen.</i>	Welke kenmerkende situaties van groep 3 zijn bedreigend of spannend?	December 2013/ januari 2014
Vragenlijst collega-leerkrachten → gericht op informatie over succesvolle interventies bij overgang groep 2 en 3 Bijlage 4 geeft een voorbeeld van een vragenlijst.	1. Volgens de probleemstelling wordt er een onderbroken ontwikkelingsproces tussen groep 1/2 en 3 ervaren. Is dit herkenbaar voor de overgang op uw school? <i>Inventarisatie van probleemstelling op andere scholen.</i> 2. Door wie wordt dit onderbroken ontwikkelingsproces ervaren? <i>Verkenning door wie het wordt ervaren.</i> 3. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van groep 2 voor te bereiden op groep 3? <i>Inventarisatie van oplossingen.</i> 4. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van groep 3 fijn te laten starten? <i>Inventarisatie van oplossingen.</i> 5. Heeft u verder opmerkingen en/of tips omtrent de overgang groep 2/3? <i>Open verkenning.</i>	Collega-leerkrachten van scholen. <i>Gelijke verdeling binnen en buiten de stichting. Random 25 collega-leerkrachten worden aangeschreven.</i>	Welke maatregelen kunnen worden gebruikt om de trap een tree te laten zijn?	December 2013/ januari 2014

Focusgroep → gericht op verhelderen van keuzes voor praktijkaanpassing bij overgang groep 2 en 3	<i>Kritisch beschouwen van geinventariseerde oplossingen.</i> Aandachtspunten: * Is het een aanvulling op de behoeften van de leerling van groep 2? * Is het een aanvulling voor de leerlingen bij de start van het schooljaar in groep 3? * Is het organisatorisch mogelijk in het rooster van de groepen 2 en 3? * In welke mate wordt de aanpassing uitgevoerd?	Focusgroep 4 collega's groep 1/2 4 collega's groep 3 Intern begeleider (rol van moderator) <i>Alle collega's van de groeien 1/2 en 3.</i>	Welke maatregelen kunnen worden gebruikt om de trap een tree te laten zijn?	Januari/ februari 2014
Oefenmomenten in groep 3 → uitvoeren praktijkaanpassing	* Gymmen in de grote gymzaal (1x); * Werken tijdens weektaaktijd (2x); * Met een opdracht in bouw- of themahoek (1x); * Computertijd bij computers van groep 3 (2x). <i>Stress verminderen door kenmerkende situaties bekend te maken.</i>	24 leerlingen uit twee groepen 2. 12 leerlingen 1-2A 12 leerlingen 1-2B (eigen groep) <i>Alle leerlingen uit de kleuterklassen.</i> 24 leerlingen uit groep 3. <i>Leerlingen die vorig schooljaar bij de groep-2-leerling in de kleuterklas zaten.</i>	Hoe kan ik stress verminderen die kinderen ervaren bij de overgang van groep 2 naar groep 3?	Februari t/m april 2014
Interview groep 2 (eindmeting) → gericht op verhelderen anticipatiestress → oplossingen om met negatieve spanning om te gaan	1. Wil jij naar groep 3? <i>Verkenning van naar groep 3 willen.</i> 2. Waarom wil je wel of niet naar groep 3? <i>Verkenning van de mate stress/bang zijn.</i>	24 leerlingen uit twee groepen 2 12 leerlingen 1-2A 12 leerlingen 1-2B (eigen groep) <i>Alle leerlingen uit de kleuterklassen.</i>	Hoe meet ik of de kinderen het minder spannend vinden?	April 2014
Interview groep 2 → verkenning verklarende factoren	3. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen? <i>Verkenning verandering.</i> 4. Als je aan groep 3 denkt, waar denk je dan allemaal aan? <i>Verkenning verandering.</i>	24 leerlingen uit twee groepen 2 12 leerlingen 1-2A 12 leerlingen 1-2B (eigen groep) <i>Alle leerlingen uit de kleuterklassen.</i>	Hoe meet ik of de kinderen het minder spannend vinden?	April 2014

3.4.1 Validiteit en betrouwbaarheid interviews

Validiteit

Als maat voor stress (negatieve spanningen) is genomen:

- * Het aantal leerlingen dat naar groep 3 wil.
- * Het aantal leerlingen dat gevoelens van angst/negatieve spanning uit.

Om de mate van stress te bepalen wordt vaak het cortisolniveau gemeten. Dat is in dit onderzoek niet haalbaar en ethisch ook niet wenselijk. Bij het opstellen van de vragen is geprobeerd de validiteit te verhogen door triangulatie. Met Critical Friends en de onderzoeksbegeleider heb ik me steeds afgevraagd of ik meet wat ik wil meten. Bij de interviews met de leerlingen is het risico

aanwezig dat deze jonge leerlingen de vragen niet goed begrijpen waardoor er geen valide informatie wordt verzameld. Er is van tevoren uitgeprobeerd of de leerlingen de vragen begrepen en waar nodig bijgesteld. Dit heeft geleid tot spreken over ‘kriebels in de buik’ om spanningen te bespreken. Daarnaast is het een risico dat de leerlingen de juf een plezier willen doen. Ik probeer een open en veilige sfeer te scheppen.

Of de wil om naar groep 3 te gaan direct als maat voor overgangsstress gebruikt kan worden, blijft de vraag. Mogelijk meet ik hierbij nog een aantal andere zaken, zoals andere vormen van stress, bijvoorbeeld in de thuissituatie. Door het bijhouden van een dossier, zie [bijlage 3](#), probeer ik deze factoren te verdisconteren. Mogelijk meet ik slechts de mate van rijping. Er zit immers een half jaar tussen de metingen. Voor het meten van de onderzoeks- en deelvragen wordt er ge slechts de kolommen ‘bang zijn, spannend’ en ‘onbekend (onbemind) van belang.

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid vergroot ik door triangulatie van bronnen. Subjectieve beoordeling probeer ik te verminderen door vergelijkbare interviews zowel bij ouders als bij kinderen af te nemen. Er wordt in dit onderzoek gewerkt met jonge kinderen, door ouders te interviewen wordt de betrouwbaarheid vergroot. Jonge kinderen praten elkaar in groepsverband gemakkelijk na. Door de interviews individueel af te nemen is geprobeerd deze sociaal wenselijke antwoorden te voorkomen.

Tot slot zal ik bij de verwerking van de dataverzameling kritisch moeten kijken en objectief moeten blijven, zodat er minder ruimte zal zijn voor interpretaties.

3.4.2 Validiteit vragenlijst collega-leerkrachten en focusgroep

Bij de uitwerking van de voorstellen van collega’s probeer ik de validiteit te bewaken door met de focusgroep en Critical Friends telkens de vraag te stellen: Zijn we nog bezig met overgangsstress of mogelijk met onderwijsvernieuwing waarbij ieder eigen ideeën heeft?

Door in de focusgroep zowel groep-2- als groep-3-leerkrachten te plaatsen, vergroot ik de kans van verschillende perspectieven. De intern begeleider heeft in de focusgroep de rol van moderator en zorgt ervoor dat de groep gefocust blijft op de vastgestelde thema’s en vragen.

3.5 Respondenten

In onderstaande tabel worden respondenten als bouwstenen opgebouwd.

Respondenten actieonderzoek ‘De trap op naar groep 3				
Werkgroep ‘doorgaande lijn’		Focusgroep Leerkrachten groep 2 en 3		Ouders Van leerlingen groep 2
Directie	Interne begeleider Moderator focusgroep	Vragenlijst collega- leerkrachten buiten stichting	Leerlingen groep 2	Leerlingen groep 3
Critical Friends		Studiebegeleidster Onderzoekmodule		

3.6 Ethische aspecten

Ethische aspecten zullen in het onderzoek op verschillende momenten terugkomen.

Bij de start van het onderzoek nodig ik ouders uit voor een informatiebijeenkomst. Ouders worden zorgvuldig geïnformeerd over het doel van het onderzoek en de omgang met privacygevoelige informatie. De presentatie is te vinden in [bijlage 2](#).

Als onderzoeker zal ik transparant en duidelijk zijn naar collega's en betrokkenen over de aard van het onderzoek. Tijdens bouwvergaderingen in de onderbouw licht ik toe wat de ontwikkelingen zijn. De respondenten worden goed geïnformeerd zodat er wederkerigheid ontstaat. De uitkomsten van het onderzoek zullen voor de betrokkenen een ontwikkeling zijn in het werkveld. Met de directie voer ik maandelijks een gesprek over de ontwikkelingen, zodat de openheid en transparantie schoolbreed gewaarborgd blijven.

Bij de verwerking van de gegevens garandeer ik vertrouwelijkheid en anonimiteit van kinderen, collega's en andere betrokkenen. In het onderzoeksverslag maak ik gebruik van fictieve namen en in de bijlagen van de data-analyse verwerk ik de initialen van de leerlingen. Beiden zullen in mijn onderzoek de twee meest aanwijsbare ethische punten zijn.

Hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten

4.1 Interviews leerlingen groep 2: nulmeting en eindmeting

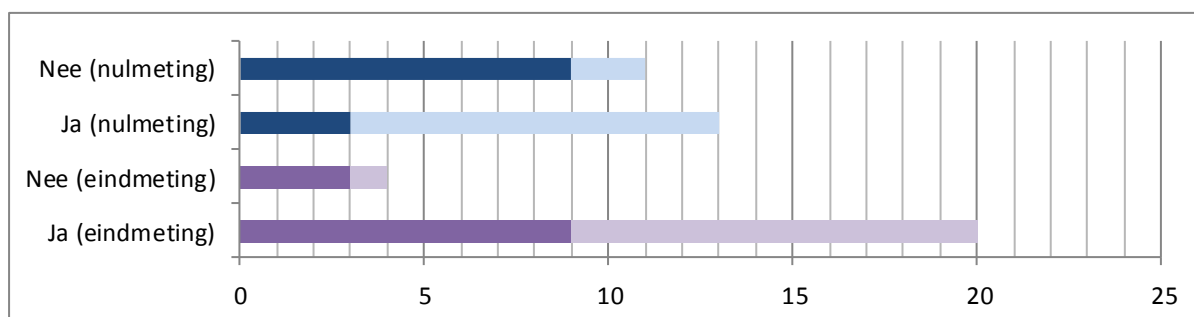
In november 2013 zijn de individuele interviews met de leerlingen van groep 2 gestart voor de nulmeting. Aan het einde van de onderzoeksperiode, in april 2014, is de eindmeting afgenomen om te kijken of leerlingen minder negatieve spanningen ervaren, e.d..

De antwoorden van de leerlingen zijn verdeeld in vijf thema's, zoals deze bij vraagstelling 2 en 3 te lezen zijn.

Afnamedatum nulmeting: 17, 18 en 19 november 2013 (verwerkt met blauw)

Afnamedatum eindmeting: 23 en 24 april 2014 (verwerkt met paars)

1. Wil jij naar groep 3?

Legenda:

	= Oudste gezin
	= Jongste gezin

2. Waarom wil je wel of niet naar groep 3?

	Bang zijn, spannend	Onbekend (onbemind)	Niet meer mogen spelen	Slim zijn	Boze en strenge juf	Anders
Wel	-	-	-	11	-	2
Wel	-	6 (bekend)	2	10	-	2
Niet	4	3	1	-	2	1
Niet	1	-	2	1	-	-

Opmerkingen: Volledige opmerkingen van de nulmeting zijn terug te lezen in [bijlage 5](#). In [bijlage 6](#) is de eindmeting terug te lezen.

Enkele voorbeelden van de nulmeting: Ja, omdat ik dan kan voorlezen net als mijn zus. Nee, ik mag dan niet meer spelen. Ja, om te leren lezen en schrijven.

Analyse nulmeting

Bij de nulmeting willen elf van de vierentwintig leerlingen wel naar groep 3. Ben uit mijn inleiding gaf aan nog nooit eerder bij groep 3 te zijn geweest. Hierdoor is er in de staafdiagram gekozen voor een verdeling tussen oudste of jongste van het gezin. Leerlingen die middelste zijn van een gezin zijn geteld als jongsten. Zij hebben net als jongsten uit een 2-kindergezin, één oudere broer of zus boven zich.

De analyses van de interviews geven weer, dat negen van de elf leerlingen oudste zijn uit het gezin die niet naar groep 3 willen. Omgekeerd is dit tien van de dertien leerlingen die thuis jongste zijn en wel naar groep 3 willen.

Van de kinderen die naar groep 3 willen is het uitgangspunt voor de grootste groep het 'slim' willen worden. Dit wordt ook gebruikt als reden om vriendjes of vriendinnetjes over te halen wanneer ze aangeven niet te durven.

Analyse eindmeting

Bij de eindmeting willen twintig van de vierentwintig leerlingen wel naar groep 3. Het verschil met de nulmeting is zeven leerlingen. Je ziet dat één op de zes leerlingen nog niet naar groep 3 willen. Van de kinderen die naar groep 3 willen is het uitgangspunt voor de grootste groep het 'slim' willen worden. Op de vraag waar leerlingen van groep 2 aan denken als er over groep 3 wordt gesproken, kan iedereen een duidelijk antwoord geven. Voornamelijk situaties van de oefenmomenten zijn hierbij genoemd.

4.2 Interviews leerlingen groep 2

Dit deel van het interview geeft een inventarisatie van oplossingen en stressfactoren.

3. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen?

Bang zijn, spannend	Onbekend (onbemind)	Niet meer mogen spelen	Slim zijn	Boze en strenge juf	Anders
-	1	-	7	3 (lieve)	2
-	2 (bekend)	3 (hoeken en computers)	12	-	3

Opmerkingen: In deze data-resultaten zijn alleen de antwoorden verwerkt van de leerlingen die aangaven wel naar groep 3 te willen. De leerlingen die aangaven niet naar groep 3 te willen, gaven een overeenkomend antwoord bij deze vraag in vergelijking met vraag 2.

4. Als je aan groep 3 denkt, waar denk je dan allemaal aan?

Nulmeting:

In de antwoorden van enkele leerlingen kwam naar voren dat sommigen dachten meteen te moeten kunnen lezen. Ze hebben nog geen zicht op de werkwijze van groep 3, dit vinden leerlingen spannend en ze vertellen dat ze zenuwachtig hierover zijn. Als ik hen vraag hoe ze voelen dat ze zenuwachtig zijn, geven ze aan 'kriebels' in hun buik te voelen.

Eindmeting:

In de antwoorden van enkele leerlingen komen kenmerkende situaties van groep 3 naar voren:

- * Gymmen in de grote gymzaal;
- * spelen op de gang;
- * in boekjes werken;
- * dan ben je de baas van de tafel;
- * e.d.

4.3 Interviews ouders groep 2

Uit de interviews is duidelijk geworden wat volgens ouders de verwachtingen en de behoeften zijn van het kind met betrekking tot de overgang van groep 2 naar groep 3.

Enkele voorbeelden hiervan:

- * Wij verwachten dat onze zoon de overgang naar groep 3 erg spannend zal vinden. Wij baseren dit op gedrag wat wij zien tijdens andere nieuwe situaties.
- * Wij denken dat onze dochter geen moeite heeft met de overgang naar groep 3. Zij zal het leuk vinden om nieuwe dingen te leren.
- * Onze dochter zal moeite hebben om de hele dag stil te zitten, de structuur zal haar goed doen.
- * Onze zoon laat bij nieuwe dingen, zoals Sinterklaas en uitstapjes, zien dat hij nog niet goed kan omgaan met spanning. Kunnen jullie hem hierin begeleiden?

In [bijlage 7](#) is te lezen wat per leerling de (onderwijs)behoeften zijn volgens ouder, leerkracht en leerling.

4.4 Interviews leerlingen groep 3

Bij de leerlingen van groep 3 is de overgang van groep 2 naar groep 3 al geweest. In de interviews met de kinderen van groep 3 is onderzocht wat hun ervaringen zijn. Om antwoord te krijgen op de tweede deelvraag heb ik een inventarisatie gemaakt van kenmerkende situaties van groep 3.

1. Hoe vind je het in groep 3? En waarom?

	Bang zijn, spannend	Onbekend (onbemand)	Niet meer mogen spelen	Slim zijn	Boze en strenge juf	Anders
Positief (leuk)	-	-	-	17	-	2
Negatief (niet leuk)	-	-	4	2	-	1

Aanvullende opmerkingen: [Bijlage 8](#) geeft de volledige antwoorden weer.

2. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen?

Bang zijn, spannend	Onbekend (onbemand)	Niet meer mogen spelen	Slim zijn	Boze en strenge juf	Anders
-	3 (bekend)	3 (wel mogen spelen)	15	2 (lieve en rustige die helpt)	3

Aanvullende opmerkingen: Bij onbekend werd o.a. benoemd dat kinderen hun kleuterklas en -juf nog regelmatig zien.

3. Als jij iets mag veranderen in groep 3, wat zou je dan willen veranderen?

Bang zijn, spannend	Onbekend (onbemand)	Niet meer mogen spelen	Slim zijn	Boze en strenge juf	Anders
-	-	18	-	-	8

Aanvullende opmerkingen: Het vaker gebruik maken van computers en spelen in hoeken.

4. Vorig jaar zat je in groep 2, nu in groep 3. Wat is er anders in groep 3?

- * Gymmen in grote gymzaal;
- * geen bouw- en poppenhoek;
- * handenarbeidlokaal;
- * iedere dag rekenen en taal;
- * aan tafel zitten heel de dag en niet meer zoveel in de kring;
- * eigen boekje voor de weektaak;
- * pauze met de grote (groep 4 en 5) groepen;
- * geen werkjes meer kiezen, de juf zegt wat we moeten doen.

Kinderen die het leuk vinden om te leren lezen, schrijven en rekenen gaven dit als geruststellende reden aan om een vriendje of vriendinnetje over te halen. Twee van de zeven negatieve antwoorden die bij vraagstelling 1 zijn gegeven zijn van najaarsleerlingen. Dat wil zeggen dat leerlingen die vertelden het moeilijk te vinden of een tekort hebben aan spelmomenten, ook leerlingen zijn die volgens hun kalenderleeftijd in groep 3 horen te zitten.

4.5 Vragenlijst collega-leerkrachten

De volledige uitwerking van de vragenlijst is te vinden in [bijlage 9](#). Gericht op het voorbereiden van groep-2-leerlingen op de overgang naar groep 3 hebben collega-leerkrachten van scholen binnen en buiten de onderwijsstichting onderstaande praktijkaanpassingen gegeven:

Sociaal-emotionele ontwikkeling	Samen buiten spelen, gezamenlijke vieringen, gezamenlijke verjaardagen van kleuterleidsters en leerkrachten groepen 3, speciale voorbereiding voor kinderen die moeilijk wennen door ze kennis te laten maken met activiteiten/werkje uit groep 3 en met de juf van groep 3.
Spelontwikkeling	Maandelijks speelgoedochtend kleuters en de groep 3 leerlingen.
Betrokkenheid	Integratiemomenten naar groep 3 in juni.
Taakgerichtheid	Iedere week werken we in de groepen 2 met taakbriefjes met 3 taken per week, in groep 3 wordt dit tot de herfstvakantie doorgezet. Extra ondersteuning voor leerlingen van groep 2, die moeite hebben met structureren d.m.v. de methodiek Beertjes van Meichenbaum.
Zelfstandigheid	Taakbriefjes en planbord arbeid naar keuze. Alle leerlingen (van de hele school) werken met de weektaak, het stoplicht (uitgestelde aandacht) wordt schoolbreed ingezet.
Taalgebied	Lettermuur letter van de week, Schatkist op het digibord, veel woordenschatoefeningen.
Rekengebied	Rekenrijk doorgaande lijn, cijfermuur cijfer van de week.
Motorisch gebied	Schrijfdans, schrijfschrift, extra aandacht voor de pengreep.
Tekenontwikkeling	Pengreep en allerlei materialen gebruiken.
Ruimtelijke oriëntatie	Gymlessen en lessen uit Rekenrijk, meerbegaafde leerlingen krijgen lessen uit de Levenswerk kleuters.
Overig	Werken met groepsplannen, zwakke leerlingen pré-teaching aanbieden.

4.6 Focusgroep en werkgroep 'doorgaande lijn'

De werkgroep 'doorgaande lijn' heeft als vervolg op de ingevulde vragenlijsten van collega-scholen een inventarisatie gemaakt wat onze school al doet om de kloof tussen groep 2 naar groep 3 te verkleinen. Na het focusgesprek (februari 2014) hebben de collega-leerkrachten van groep 2 en 3 het besluit genomen de praktijk aan te gaan passen. De wijzigingen zijn in het volgende schema blauw opgenomen. De focusgroep heeft het besluit genomen het praktijkgericht actieonderzoek verder te richten op de oefenmomenten. Er werd verwacht dat door deze praktijkaanpassing de negatieve spanning bij de overgang verminderd kan worden. De volledige notulen van de gesprekken zijn terug te lezen in [bijlage 10](#).

Inventarisatie januari 2014: Wat doen wij al?

Aanvulling als gevolg van gesprek met focusgroep: Wat willen wij gaan proberen om de trap naar groep 3 een tree te laten zijn.

	Aanpassingen groep 2 Carnaval- t/m zomervakantie	Aanpassingen groep 3 Ingaan per zomervakantie
Sociaal-emotionele ontwikkeling	Oefenmomenten in groep 3 tijdens verschillende kenmerkende of spannende situaties van groep 3, gymzaal, taalles, weektaaktijd, handvaardigheid, e.d.	Pauze buitenspelen samen met de kleuters (oude klasgenootjes). Spelhoeken worden op de gang ingericht.
Spelontwikkeling	Kinderen van groep 2 gaan met een opdracht 'meebouwen' in de bouwhoek van groep 3.	In de weektaak worden speelleermaterialen ingezet.
Betrokkenheid	-	-
Taakgerichtheid	Weektaakbriefjes groep 2 vanaf carnavalsvakantie uitbouwen naar 2/3 werkjes.	De weektaak van groep 2 loopt 4 tot 5 weken door in groep 3, daarna wordt de weektaak van groep 3 opgestart.
Zelfstandigheid	Computeren bij groep 3, Rekenrijk.	Computeren met methode Rekenrijk loopt door.
Taalgebied	Kleuters (***) kunnen Schatkistboekjes voorlezen aan leerlingen groep 3. Boekenkring. Kleuters (*) pré-teaching met methode VLL, om ze bekend te maken met de methode.	Leerlingen komen voorlezen wat ze al geleerd hebben.
Rekengebied	Methode Rekenrijk (kringactiviteit en computer).	Methode Rekenrijk.
Motorisch gebied	Schrijfdans.	In de weektaak worden bewust activiteiten gepland die een beroep doen op de fijne motoriek, zoals kleien, knippen, plakken, kralenplank, bouwen met blokken, Lokon, K'nex, e.d.
Tekenontwikkeling	-	-
Ruimtelijke oriëntatie	-	-
Overig	Weekafsluiting van groep 1/2, bij groep 3. Liedje, dansje, toneelstukje opvoeren. Gezamenlijk thema met groep 1/2/3 tussen mei- en	Weekafsluiting van groep 3, bij groep 1/2.

Hoofdstuk 5 Conclusies en discussie

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de deelvragen, daarna volgt de conclusie van de onderzoeksvraag. Vervolgens worden deze conclusies in twijfel gebracht en met de gehele bevindingen van het onderzoek wordt tot slot een aanbeveling voor de school geschreven.

5.1 Conclusies

Deelvraag 1: Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?

Het interview met de leerlingen van groep 2 geeft een verdeeldheid bij de nulmeting tussen leerlingen die wel of niet naar groep 3 willen. De analyses uit het interview laten zien dat er een groot verschil is tussen leerlingen die oudste of jongste zijn in het gezin. Uit de opmerkingen kan worden geconcludeerd, dat leerlingen die nog niet eerder bij groep 3 zijn geweest het duidelijk spannender vinden en minder graag naar groep 3 willen dan leerlingen die al bekend zijn met groep 3 vanwege een oudere broer of zus. Vier van de vierentwintig leerlingen geven specifiek aan het spannend te vinden, kriebels te voelen en drie van de vierentwintig vinden het onbekende spannend. Spanning is hierbij op te delen in gezonde spanning en chronische crisissituaties (Mutsaerts, 2005). De verschillen tussen deze negatieve spanningen zie ik ook bij Stef en Ties. Stef, een oudste kind uit het gezin wordt begeleid door het traject Triple P (positieve benadering leren geven aan kinderen) en heeft last van diarree, huilen en gespannen schouders in nieuwe situaties. Ties, een jongste kind uit het gezin dat uitdaging krijgt aangeboden, vertelt dat hij 'naar groep 3 gaan' ook spannend vindt en 'kriebels' in zijn buik heeft. Professor J. Baumert (2013) stelt dat de overgang naar groep 3 een spannende gebeurtenis is in het leven, maar dat het van belang is hoe men ernaar kijkt en handelt: als uitdaging of bedreiging. Tavecchio (2013) bekijkt de overgang niet alleen vanuit de gebeurtenis, maar geeft aan dat meerdere factoren meespelen. Volgens hem is de kwaliteit van leidster/leerkracht-kindinteracties, gedrag- en aanpassingsproblemen en gezinsstructuur en -opvoeding van belang. Door de balans te vinden tussen deze factoren vergroot men de draagkracht, waardoor het de uitdaging aan zal kunnen. Door goed af te stemmen en aan te sluiten op het ontwikkelingsniveau van het kind begeleid je het kind in de overgang naar groep 3 en ga je met het kind de uitdaging aan. In de interviews met ouders komt naar voren dat kinderen het spannend vinden wanneer zich een nieuwe situatie, een verandering van de omgeving of werkwijze voordoet. Hierbij wordt door vijf ouders de vraag gesteld of zij nog met hun kind moeten oefenen op lees- en rekengebied, voordat zij naar groep 3 gaan. De leerlijn geeft echter aan dat hiermee gestart wordt in groep 3. Het onbekende wat ouders en kinderen ervaren, zo blijkt uit de interviews, schept onduidelijkheid en onrust bij kinderen. Ouders beamen in het interview dat de onbekendheid die kinderen aangeven over groep 3 negatieve spanning oproept en overgangsstress oplevert.

Deelvraag 2: Welke kenmerkende situaties van groep 3 zijn bedreigend of spannend?

Gymmen in de grote gymzaal, geen bouw- en poppenhoek, knutselen in het handenarbeidlokaal, een eigen weektaakboekje, pauze met de hogere klassen, werken uit werkboekjes en aan de 'grote' tafel werken zijn kenmerkende situaties die door leerlingen van groep 3 worden genoemd in het interview.

In de focusgroep met collega-leerkrachten wordt de zelfstandigheid benoemd en specifiek bedoeld op het zelfstandig naar binnen komen en het zelfstandig kunnen werken aan een tafeltje. In groep 2 wordt er volgens hen minder geoefend aan zelfstandig werken aan tafeltjes.

Groep 2 verschilt wezenlijk van groep 3; de werkwijze, het aanbod en de inrichting van het klaslokaal zijn punten waardoor de situatie in groep 3 anders wordt ingericht dan in de kleuterklas. Litière (2008) geeft aan dat kleuters nog geen echte 'leerlingen' zijn en dat de scheiding in de werkwijze tussen beide groepen moet blijven bestaan. Anderzijds zegt hij dat de manier van leren niet afhankelijk is van het aanbod. Er moet een balans worden gevonden in de overgang tussen groep 2 en 3. Hierdoor wordt het proces van groep 2 naar groep 3 geleidelijk gestart. Ahlers & Vreugdenhil (2006) stellen dat bij een goede overgang tussen groep 2 en 3 er in groep 2 al aandacht moet worden besteed aan voorbereidend lezen en rekenen. De tegenhanger hiervan is Litière (2008) die hierover aangeeft dat we van groep 2 geen groep 3 moeten proberen te maken. Uit de gesprekken met de focusgroep komt naar voren dat wanneer er een betere integratie zou ontstaan niet alleen groep 2 zich moet aanpassen, groep 3 zal ook aspecten moeten laten terugkomen van groep 2.

De kenmerkende situaties die de leerlingen van groep 3 benoemen worden meegenomen in de praktijkaanpassing, zodat er wordt ingespeeld op het onbekende wat leerlingen van groep 2 ervaren. Op deze manier proberen we de leerlingen van groep 2 kennis te laten maken met het onbekende, zodat de nieuwe situatie na de zomervakantie een positieve spanning met zich meebrengt.

Deelvraag 3: Welke maatregelen kunnen worden gebruikt om de trap een tree te laten zijn?

Van Luit et al. (1998) en Verhoeven et al. (2008) zijn voorstanders van testen en protocollen. Zij geven aan dat het belang van vroegtijdige signalering van belang is voor de toekomst van het kind. Door vroegtijdige actie zou een leerling een betere start kunnen maken in groep 3. Het afnemen van de kleutertoets is hiervan een voorbeeld. De regering heeft in september 2013 besloten de verplichte kleutertoets af te schaffen en in overleg met de focusgroep is er besloten op onze school de Cito-toetsen niet meer af te nemen. Ook Tavecchio (2013) haalt de redenering van vroeg testen om schoolrijpheid te bevorderen onderuit door te wijzen op de teleurstellende resultaten van studies de afgelopen vijftien jaar. Volgens hem is het nog niet duidelijk wat je zou moeten testen en wordt er te veel naar cognitieve vaardigheden gekeken. Ook collega-leerkrachten van scholen binnen en buiten de onderwijsstichting schrijven in hun antwoorden van de vragenlijst negatief over het vroeg testen. Zij schrijven liever te werken aan verbeteringen en geven verschillende praktijkaanpassingen en -mogelijkheden op meerdere ontwikkelingsgebieden. Veel van de input is gericht op aanpassingen in groep 2. Er komt duidelijk naar voren dat de respondenten vinden dat we van groep 2 geen groep 3 moeten 'proberen' te maken. Litière (2008) geeft ook aan dat er in groep 3 aspecten van groep 2 moeten terugkomen. Tavecchio (2013) benoemt hierin wel het belang van drie factoren in de ontwikkeling van schoolrijpheid: de kwaliteit van leerkracht-kindinteracties, gedrag- en aanpassingsproblemen en het belang van gezinsstructuur en -opvoeding. Een driekoppeling die in de praktijkaanpassing terug zal komen bij het beantwoorden op de onderzoeksvraag.

Er zijn meerdere maatregelen die kunnen worden gebruikt om de schoolrijpheid te testen en te kijken of leerlingen toe zijn aan groep 3. Zij meten echter niet of leerlingen het als een trap of tree ervaren. Ik richt mij hierdoor niet op het schrijven van nieuwe protocollen, maar denk in mogelijkheden en oplossingen. In dit onderzoek is dit tot uiting gekomen door te zoeken naar maatregelen die gebruikt kunnen worden in de uitvoerende fase.

Na de inventarisatie van de vragenlijst aan collega-leerkrachten ben ik in gesprek gegaan met de focusgroep en de werkgroep 'doorgaande lijn'. Er zijn praktijkaanpassingen opgesteld voor zowel de huidige groep 2 als voor de nieuwe groep 3 (schooljaar 2014-2015). Het praktijkgericht actieonderzoek heeft zich enkel gericht op oefenmomenten voor groep-2-leerlingen. Hierdoor is het onbekende, dat spanningen en overgangsstress opleverden, bekend en vertrouwd geworden.

Er is bij het doorvoeren in de praktijk door de focusgroep rekening gehouden met de volgende punten:

- * De oefenmomenten zijn tijdens een kenmerkende situatie, die door groep-3-leerlingen in het interview zijn benoemd;
- * de oefenmomenten zijn organisatorisch mogelijk binnen de werkwijze van groep 3;
- * begeleiding van een 'maatje', een oud-klasgenootje uit vorig schooljaar;
- * begeleiding van leerkracht en ouders.

De oefenmomenten zijn als volgt in de praktijk gebracht:

- * Gymmen met groep 3 in de grote gymzaal (min. 1 x);
- * werken aan een eigen weektaakboekje tijdens de weektaaktijd in groep 3 (min. 2 x);
- * met een opdracht spelen in de bouw- of themahoek in groep 3 (min. 1 x);
- * computertijd bij de computers van groep 3 (min. 2 x).

Het onbekende bekend maken is een voorwaarde om iets vertrouwd te maken en draagkracht voor de negatieve spanning te ontwikkelen. Iedere leerling heeft door middel van oefenmomenten kennis gemaakt met de omgeving van groep 3. Om de stap minder groot te maken, zijn de groep-2-leerlingen voor deze oefenmomenten opgehaald door 'maatjes'. De 'maatjes' zijn oud-klasgenootjes van vorig jaar groep 1/2, die nu leerlingen van groep 3 zijn. Zij begeleiden hen tijdens de oefenmomenten, waardoor 'de trap een kleine tree' werd, ze maakten deze stap met een vertrouwd persoon naast hen.

Niet alleen hun oud-klasgenootjes begeleiden hen in het bestijgen van de trap naar groep 3, het was de taak van ouders en leerkrachten om de reactie van het kind hierin positief te beïnvloeden (Struyven, Sierens, Dochy, & Janssens, 2007). Ook Tavecchio (2013) legt de nadruk op de invloedrijke factoren van leerkracht-kindinteracties, gedrag- en aanpassingsproblemen en het belang van gezinsstructuur en -opvoeding. De begeleidende rol van volwassenen kan het kind helpen de kloof te overbruggen tot wat het kind op een bepaald moment zelf kan en waar het, weliswaar met hulp, toe in staat is. Tijdens de informatiebijeenkomst werd aan de ouders uitgelegd dat zij aan hun kind mochten vragen hoe het in groep 3 was en of de kinderen hun ouders eens groep 3 wilden laten zien? Op deze manier heeft het kind de onbekende stap gemaakt naar groep 3 en de ouder hierin betrokken.

Maatregelen voor een verbeterde overgang naar groep 3 werden ingevoerd door de leerkracht en uitgevoerd door de leerlingen. Ouders hebben hierin een belangrijke begeleidende rol gespeeld, die de uitwerking van de maatregelen positief hebben beïnvloed.

Deelvraag 4: Hoe meet ik of de kinderen het minder spannend vinden?

Na de oefenmomenten is het interview bij de leerlingen van groep 2 afgenomen als eindmeting. Het verschil gaf weer dat in november 2013 dertien van de vierentwintig leerlingen naar groep 3 wilden en dat dit aantal eind april is toegenomen naar twintig leerlingen.

De oefenmomenten hebben afgelopen drie maanden een belangrijk aandeel gehad in het proces. Wanneer men objectief is, moet men rekening houden met de ontwikkeling en leerrijpheid van leerlingen, in de afgelopen drie maanden. Het is mogelijk dat leerlingen in december nog niet toe waren aan groep 3 en bij de eindmeting wel. Men kan niet met zekerheid garanderen dat de oefenmomenten hieraan hebben bijgedragen.

De positieve resultaten waren niet alleen in de eindmetingen zichtbaar. Het is een mooie bijkomstigheid dat ik voor de observatiemethode *Kijk!* leerlingen observeerde die meer vertrouwen hebben gekregen in de stap naar groep 3. Trots wanneer ze net als groep 3 ook aan de weektaak mochten werken. Ogen die glinsterden, wanneer ze hadden gespeeld in de bouwhoek,

wat je ook in groep 3 kunt doen *‘hoor juf!’*. Kinderen kwamen enthousiast terug, wat zich uitte in vertellen en met feedback van mij als leerkracht *‘dat ze eigenlijk nu al in groep 3 kunnen blijven, omdat ze zo knap zijn’*, nam het vertrouwen op de omgeving in groep 3 toe en de spanning af.

De deelvragen dienen als leidraad voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag:

Hoe kan ik de negatieve spanning verminderen die kinderen ervaren bij de overgang van groep 2 naar groep 3?

Om de negatieve spanning, in dit onderzoek ook overgangsstress genoemd, te verminderen heb ik in mijn praktijksituatie voor de groep-2-leerlingen oefenmomenten in groep 3 gecreëerd. Mijn praktijksituatie gaf positieve feedback zowel van ouders als kinderen op de oefenmomenten in groep 3. Het gymmen, werken in de weektaakboekjes, bouwen en spelen in de bouw- en huishoek en computeren bij groep 3 heeft de leerlingen kennis laten maken met de kenmerkende situaties van groep 3.

De omgeving van groep 3 wordt nu herkend en leerlingen zijn bekend met de inrichting en structuur van groep 3, zo blijkt uit de eindmeting van de interviews. De werkgroep *‘doorgaande lijn’* heeft één lijn gecreëerd met eenzelfde dagritmekaarten, dagkleuren en stilte- en werkafspraken door te voeren. Kinderen van groep 2 hebben hiermee kennis gemaakt en hebben deze overeenkomsten zelf kunnen ervaren. Een leerling vertelde na het werken aan *‘zijn’* weektaakboekje in groep 3: *‘Juf, in groep 3 moet je ook met dezelfde kleuren een kruisje zetten als je een werkje af hebt!’*.

Kortom, het ervaren van overeenkomsten heeft hen vertrouwen gegeven in de omgeving van groep 3, zo geeft de uitslag van de eindmetingen weer.

5.2 Discussie

De uitkomst van dit onderzoek nodigt uit tot discussie. Een punt dat het onderzoek in twijfel kan brengen is de tijd waarin de nul- en eindmeting is gedaan. Leerlingen ontwikkelen zich en zijn volgens Comenius (1592-1670) en Vygotsky (1896-1934) op een bepaald moment *‘rijp’* om anders te gaan leren. Deze *‘rijping’* bij leerlingen heeft plaats kunnen vinden in de onderzoeksperiode ongeacht of er oefenmomenten waren geweest.

Tevens kan men zich afvragen of de eindmeting voldoende betrouwbaar is. Het zijn jonge leerlingen, vaak eerlijk en recht voor hun raap, maar ondanks dat kan een kind zich emotioneel goed voelen en het antwoord positief beïnvloeden.

Dragen oefenmomenten ook in andere situaties bij aan het verminderen van stress? Wat zijn werkzame factoren? De objectiviteit en betrouwbaarheid door triangulatie is onvoldoende om aan te tonen dat de resultaten van dit onderzoek op een andere basisschool ook positief zullen zijn. De handelwijze en begeleiding van ouders en leerkrachten hebben in dit onderzoek een belangrijke bijdrage geleverd. Meer onderzoek op verschillende scholen zal moeten uitwijzen of oefenmomenten voor groep 2 dusdanig een meerwaarde hebben dat het doorgevoerd kan worden in het jaarlijkse aanbod op andere scholen.

Dragen oefenmomenten ook op andere scholen bij aan het verminderen van negatieve spanningen? Wat zijn werkzame factoren? Mij is opgevallen dat leerlingen bij de eindmeting, in tegenstelling tot de nulmeting, kenmerkende situaties uit groep 3 konden benoemen. Mogelijk draagt een reëler beeld, verkregen door oefenmomenten, bij aan het verminderen van negatieve spanningen.

5.3 Aanbevelingen

Aan de hand van de antwoorden uit de vragenlijsten van andere scholen, heb ik samen met de focus- en werkgroep 'doorgaande lijn' gekeken naar praktijkaanpassingen voor groep 2 en 3. Dit onderzoek had als doel de kloof naar het 'schoolse leren' te verkleinen. Mijn vraag was hoe ik de spanning kon verminderen die de kinderen ervoeren bij de overgang van groep 2 naar groep 3? Om de spanning en overgangsstress te verminderen heb ik gekozen voor het vertrouwd maken van de omgeving van groep 3 voor groep-2-leerlingen, waardoor er tijdens dit onderzoek slechts is ingegaan op de oefenmomenten voor groep 2.

Litière (2008) en andere ontwikkelingspsychologen gaven aan dat er een balans moet zijn in de overgang tussen groep 2 en 3. Tijdens het delen van kennis en ervaringen in de focusgroep werd benadrukt dat groep 2 vooruitstrevend werkte naar groep 3, maar er bij de start van groep 3 weinig praktijkaanpassingen zijn om leerlingen vertrouwd te laten starten.

De aanbevelingen uit dit onderzoek richten zich zowel op de praktijkaanpassingen van het onderwijsaanbod voor groep 2 als 3 en worden weergegeven in de volgende kwaliteitskaart.

5.3.1 Kwaliteitskaart: overgang groep 2 naar 3

Redenen totstandkoming kwaliteitskaart:

- * De overgang voor het kind versoepelen;
- * eenduidigheid voor de leerkracht t.a.v. het werken met leerlingen;
- * balans tussen ouders, leerkracht en kind;
- * d.m.v. het protocol en beslissingenblad helderheid verschaffen over het al dan niet overgaan van een leerling van groep 2.

	Groep 2	Groep 3
Zomer- tot herfstvakantie	* Oudervertelgesprek: wat zijn de verwachtingen van de ouder bij de ontwikkeling van hun kind in groep 2?	* Oudervertelgesprek: wat zijn de verwachtingen van de ouder bij de ontwikkeling van hun kind in groep 3? Heeft de leerling lang de tijd nodig om te wennen? Is de leerling zelfstandig? * Pauze samen met de kleutergroepen. * Weektaak groep 2 uitwerken naar 3/4 werkjes. * Weektaak met ontwikkelingsmaterialen. * Weektaak met fijne motorische werkjes: kralenplank, knippen, plakken, K'nex, etc. * Weekafsluiting bij groep 1/2 opvoeren.
Herfst- tot kerstvakantie		* Starten van weektaak groep 3. * Weekafsluiting bij groep 1/2 opvoeren.
Kerst- tot carnavalsvakantie	* Weekafsluiting bij groep 3 opvoeren.	* Facultatief oudervertelgesprek. * Oude pauzetijd wordt opgepakt met de groepen 4/5.

Carnavals - tot meivakantie	* Oudervertelgesprek: wat zijn de verwachtingen van de ouder bij de ontwikkeling van hun kind in de overgang naar groep 3? Wat zijn volgens ouders de (onderwijs)-behoeften van hun kind? Waar heeft het kind baat bij? Eventueel extra oefenmomenten, eventueel samen met een maatje. * Start oefenmomenten groep 2 bij groep 3. * Weekafsluiting bij groep 3 opvoeren. * Boekenkring, groep 2 'leest' een boek voor in de eigen klas.	* Groep 3 gaat 'voorlezen' bij groep 1/2. * Leerlingen van groep 3 worden 'maatje' tijdens oefenmomenten van groep 2.
Mei- tot zomervakantie	* Oefenmomenten groep 2 bij groep 3. * Weekafsluiting bij groep 3 opvoeren. * Gezamenlijk thema met groep 3. * Knutselmiddagen bij groep 3 o.b.v. ouders groep 2. * Pré-teaching voor ***-groep (zwakke leerlingen). Kennis gemaakt met de methode.	* Gezamenlijk thema met groep 1/2. * Leerlingen van groep 3 worden 'maatje' tijdens oefenmomenten van groep 2.
Gedurende het hele jaar	* Schrijfdans, motorische oefening. * Computertuur bij de computers van groep 3, begeleidt door computerouders.	* Weektaak krijgt invulling met meer fijne motorische werkjes en ontwikkelingsmaterialen. Leerlingen krijgen de kans om in de thema- of bouwhoek te spelen.

Dankwoord

Het gevoel van trots en enthousiasme heb ik te danken aan ieder die mij heeft geholpen in mijn persoonlijke ontwikkeling.

In het bijzonder een woord van dank voor de samenwerking met de docenten van de modules 'Het Jonge Kind' en mijn studiebegeleider Caty Counotte voor haar kritische blik.

Mijn Critical Friends wil ik bedanken voor hun kanttekeningen, kritische en uitdagende vragen.

Deze reflectieve houding van hen heeft ervoor gezorgd dat dit onderzoek is blijven ontwikkelen tot het laatste moment.

De directie en collega's van mijn basisschool dank ik voor de ondersteuning en het bieden van ruimte voor mijn onderzoek. De medewerking van de collega's van de kleuterklassen en de groepen 3 was een voorwaarde voor het goed kunnen uitvoeren van mijn onderzoek, mijn dank hiervoor is groot.

De collega's van andere scholen wil ik danken voor het invullen van de vragenlijst en het meedenken in het veranderen van de overgang naar groep 3.

Tot slot mijn dank voor collega's, familieleden en vrienden die kritisch hebben gekeken naar het geschreven onderzoek.

Willemijn Kuiken

Literatuurlijst

- Ahlers, J., & Vreugdenhil, K. (2006). *De basisschool*. Twello: Van Tricht.
- Boeije, H., Hart, H., & Hox, J. (2009). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Bulotsky-Shearer, R. J., Fantuzzo, J., & McDermott, P. (2008). An investigation of classroom situational dimensions of emotional and behavioral adjustment and cognitive and social outcomes for Head Start children. *Developmental Psychology*, 139-154.
- Deshimaru, T. (2010). *Zen en de Oosterse martiale kunsten. Een Japanse meester onthult de geheimen van de Samoerai*. Rotterdam: De Driehoek.
- Dolk M. (2005). Aandacht voor 'big ideas' in de wiskunde. Volgens Bartjens, 2. (. (2005). Aandacht voor 'big ideas' in de wiskunde. *Volgens Bartjens.*, 25 (2).
- Freud, S. (1856-1939). *De psychoanalyse van Sigmund Freud*. Opgehaald van <http://home.wanadoo.nl/a.heer/Freud.htm>
- Galama-Koolen, H. (2008). Een rijke dag voor kleuters. *Het jonge kind*, 194-197.
- Gedragsproblemen-kinderen*. (2012). Opgehaald van <http://www.gedragsproblemen-kinderen.info/kenmerken-werkhoudingsproblemen>
- Goorhuis-Brouwer, S. (2006). Mogen peuters nog peuteren en kleuters nog kleuteren? *De wereld van het jonge kind*, 132-135. *Groot worden, de ontwikkeling van baby tot adolescent*. (sd).
- Howes, C., Burchinal, M., Pianta, R., Bryant, D., Early, D., Clifford, R., et al. (2008). Ready to learn? Children's pre-academic achievement in pre-kinderkanten programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 27-50.
- Inspectie van het Onderwijs. (2006/2007). *De staat van het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Janssen-Vos, F. (2008). *Basisontwikkeling voor peuters en kleuters*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Jolles, J. (2011). *Ellis en het verbreinen. Over hersenen, gedrag en educatie*. . Amsterdam: Neuropsych Publishers.
- Korthagen, F., & Lagerwerf, B. (2005). *Een leraar van klasse. Een goede docent worden en blijven*. Arnhem/Utrecht: Boom Lemma uitgevers.
- Lange, R. d., Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen - Apeldoorn: Garant.
- Lier, P., Hoebe, S., & Lieshout, C. (1993). *Sociaal-emotionele ontwikkeling. De vertrouwensrelatie als basis*. Gorinchem: De Ruiter.
- Litière, M. (2008). *Juf, mag ik overvaren?* Tiel: Drukkerij Lannoo nv.
- Mutsaerts, T. (2005). *Gezond omgaan met gewoontes*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Nap-Kolhoff, E., van Schilt-Mol, T., Simons, M., Sontag, L., van Steensel, R., & Vallen, T. (2008). *VVE onder de loep. Een studie naar de uitvoering en effectiviteit van voor- en vroegschoolse educatieve programma's*. Tilburg: IVA.
- Petriwsky, A., Perry, B., & Dockett, S. (2014). *Transitions to School-International Research, Policy and Practice*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Piaget, J., & Inhelder, V. (1969). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
- Ploeg, J. v. (2013). *Stress bij kinderen*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Ponte, P. (2002). *Actie-onderzoek door docenten. Uitvoering en begeleiding in theorie en praktijk*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Riksen-Walraven, J. (1989). Meten in perspectief. Een levensloopmodel als achtergrond bij het meten en beïnvloeden van gedrag en interacties. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*.(28), 16-33.

- Rosbach, P. D.-G., & Prof. Dr. G. Faust. (2013). Herkunft und Bildungserfolg beim Übergang vom Kindergarten. *Springer Fachmedien Wiesbaden*, 119-140.
- Ruijsenaars, A. (1997). Schoolrijpheid en leergeschiktheid. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en klinische Kinderpsychologie*, 4-13.
- Sande, M. v. (2008). *Najaarskinderen*.
- Schiferli, T., & van der Heijden, A. (2010). Naar groep 3: een ononderbroken ontwikkelingsproces. *De wereld van het jonge kind*, 4-7.
- Stamm, M., & Edelmann, D. (2013). *Handbuch frühkindliche Bildungsforschung*. Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Strien, V. (1984). 41. Garant.
- Struyven, K., Sierens, E., Dochy, F., & Janssens, S. (2007). *Groot worden, de ontwikkeling van baby tot adolescent*. Leuven: LannooCampus.
- Tavecchio, L., & Oostdam, R. (2013). Niet elk kind is ontvankelijk voor vroegtijdige stimuleringsprogramma's. De invloed van onderliggende factoren van schoolrijpheid in relatie tot de voor- en vroegschoolse educatie. *Pedagogiek*, 33(1).
- Van der Aalsvoort, G., van der Sluis, M., Kegel, C., Broos, C., & van der Hoeven-van van Doornum, A. (2007). Toe zijn aan formeel onderwijs. De rol van kind- en omgevingsfactoren bij de bepaling van schoolrijpheid. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Ontwikkelingspsychologie en Kinderpsychiatrie*, 75-87.
- van Luit, J., van de Rijt, B., & Pennings, A. (1998). *Utrechtse Getalbegrip T0oets*. Doetinchem: Graviant.
- Wentink, H., Verhoeven, L., & van Druenen, M. (2008). *Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1-2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Bijlage 1 Onderzoeksopzet

Mijn onderzoek richt zich op een verbetering van de praktijk. Van Strien (in De Lange et al., 2011) ontwikkelde de regulatieve cyclus en richt zich hiermee op het adequate handelen. Hierbij gaat het om de stappen: probleemstelling → diagnose → plan → ingreep → evaluatie.

Probleemstelling

Er wordt een kloof tussen groep 2 en 3 ervaren door kinderen, ouders en leerkrachten. Middels een nulmeting met vierentwintig leerlingen van groep 2 trechter ik de probleemstelling, van de ervaren kloof, tot spanning. De spannende gebeurtenis die zij ervaren bekijk ik niet als probleem, maar als een spannende gebeurtenis waar ik kinderen bij kan helpen mee om te gaan.

Diagnose

Elf van de vierentwintig kleuters willen niet naar groep 3. Redenen hiervoor zijn spanning en bang zijn voor het onbekende. Volgens het theoretisch kader hebben leerlingen last van overgangsstress.

Plan

De ervaren overgangsstress bij de leerlingen van groep 2 wil ik verminderen. Een inventarisatie van oplossingen, door een vragenlijst onder collega-leerkrachten op andere scholen te verspreiden, moet een mogelijke manier geven tot verbetering van de overgang.

Na de inventarisatie volgt er een gesprek met de focusgroep en de werkgroep 'doorgaande lijn'. Vervolgens worden keuzes gemaakt die van invloed zijn op de fase 'ingreep': er wordt een 'manier' gekozen, een mogelijke praktijkaanpassing die de overgang kan verbeteren.

Ingreep

De visie van school, onderbouwd volgens Vygotskiaanse opvattingen, geeft aan dat de relatie met ouders belangrijk is. Ouders worden tijdens een informatiebijeenkomst ingelicht over de inhoud van het onderzoek. De rol van ouders is om het kind te begeleiden in situaties die zij verwachten dat hun kind spannend zal vinden. Voorbeelden hoe ouders de begeleiding in de praktijk vorm kunnen geven zijn, door te vragen naar wat het kind gedaan heeft in groep 3 en of het de ouders wil laten zien waar het was.

Probleemstelling		Ouders van groep 2 benaderen school met de vraag hoe zij hun kind, de leerling uit groep 2, kunnen begeleiden in de overgang na de zomervakantie.			
Deelvraag	Respondenten	Methodologie	Tijdspad	Acties van het proces	Acties toegelicht
Wat vinden kinderen van groep 2 spannend in de overgang naar groep 3?	Onderzoeker Leerlingen groep 2 Leerlingen groep 3 Ouders Collega-leerkrachten	Literatuurstudie Interviews Gesprekken Focusgroep	November/ december 2013	1) Literatuurstudie 2) Interview met leerlingen groep 2 (beginmeting) 3) Gesprek met ouders groep 2 4) Literatuurstudie	Naar aanleiding van de probleemstelling wordt er doorgevraagd bij ouders en kinderen van groep 2 naar de ervaringen betreffende de overgang. Wat merkt u bij uw kind? Op welk gebied denkt u dat uw kind het spannend gaat vinden?
Welke kenmerkende situaties van groep 3 zijn bedreigend of spannend?	Onderzoeker Leerlingen groep 2 Leerlingen groep 3 Ouders Collega-leerkrachten	Literatuurstudie Interviews Gesprekken Vragenlijst Focusgroep	December 2013/ januari 2014	5) Interview met leerlingen groep 3 Zie 2) Interview met leerlingen groep 2 6) Vragenlijst collega-leerkrachten 7) Focusgroep collega's	Ik heb een overzicht van welke situaties specifiek zijn voor kinderen in groep 3. De fase 'diagnose' wordt afgerond en zal overlopen in het maken van een plan.
Welke maatregelen kunnen worden gebruikt om de trap een tree te laten zijn?	Onderzoeker Collega-leerkrachten andere scholen	Literatuurstudie Vragenlijst Focusgroep	Januari t/m april 2014	8) Literatuurstudie Zie 6) Vragenlijst collega-leerkrachten Zie 7) Focusgroep collega's 9) Oefenmomenten toepassen	Ik heb exact in kaart welke acties er gedaan kunnen worden en welke behoeften er zijn om leerlingen van groep 2 kennis te laten maken met groep 3. De fase 'plan' wordt verder uitgewerkt en de fase 'ingreep' vindt plaats.
Hoe meet ik of de kinderen het minder spannend vinden?	Onderzoeker Leerlingen groep 2	Interview december/ interview april (eindmeting)	April 2014	10) Literatuurstudie 11) Interview met leerlingen groep 2 (eindmeting)	In deelvraag 4 wordt gekeken of het aangepaste aanbod, behandeld vanuit de fase 'ingreep', resultaat heeft gehad. Er wordt een eindmeting gedaan bij leerlingen van groep 2 in de vorm van een interview.

Bijlage 2 Informatiebijeenkomst ouders groep 2

Naar aanleiding van de interviews met de leerlingen van groep 2 en 3, vragenlijsten met collega-scholen, gesprekken met de focusgroep is de volgende presentatie tot stand gekomen. De informatiebijeenkomst is de tweede ouderavond voor ouders van groep 2 en dient als vervolg op het individuele interview wat eerder heeft plaatsgevonden.

De trap op naar groep 3

- Master SEN
- Verschillen tussen groep 2 en 3
 - Volgens ouders
 - Volgens kinderen
- Overgang groep 2-3
- Hoe doen we het nu?
- De stap naar groep 3...
- De stap terug naar groep 2...
- Vragen, opmerkingen en ideeën.

Master SEN

Special Educational Needs

- Fontys OSO in samenwerking met Windesheim
- SEN: Special Educational Needs
- Leraar Speciaal Onderwijs, keuze uit drie specialisaties:
 - Gedrag (gedragsspecialist, zorgcoördinator)
 - Leren (Remedial Teacher)
 - Begeleiden (Interne Begeleider, Ambulant Begeleider, zorgcoördinator)
- Gedrag: cognitie en leren begrijpen van autisme, communicatie met autisme, visies op ontwikkeling en leren van het jonge kind, gesprekken met het jonge kind, externaliserend en internaliserend gedrag, etc.

Kenmerkende verschillen

Volgens ouders

Groep 2Groep 3

Kenmerkende verschillen

Volgens kinderen

Wil jij naar groep 3?
Ruud: 'Ja, omdat ik dan sneller kan lezen en schrijven.'
Ella: 'Nee, omdat je niet meer kunt spelen.'
Jonas: 'Nee, want dan moet ik schrijven en moet ik luisteren naar wat de juf zegt en vraagt.'
Gerard: 'Ja, dan gaat het sneller. Dan ben ik eerder klaar met school, want ik ga niet graag naar school. Ik vind dat niet zo leuk.'
Cas: 'Nee, ik wil niet. Je mag daar niet spelen.'
Senne: 'Ja, om te leren lezen en schrijven.'

Als jij een vriendje hebt dat niet naar groep 3 wil, wat zeg je dan tegen hem om hem te helpen?
Ruud: 'Je moet niet bang zijn, want het zijn lieve juffen. Soms worden ze wel heel boos.'
Jonas: 'Je moet niet bang zijn.'
Peter: 'Zeggen dat het leuk is en dat hij niet bang hoeft te zijn.'

Wat moet er veranderen aan groep 3?
Ruud: 'In elke klas moeten er computers zijn, want ik vind het leuk om te computeren.'
Ella: 'De juf kan een speelkamer maken.'
Koën: 'Dat we niet hoeven rekenen en werken, maar wel spelen.'
Rianne: 'Meer grapjes maken in de klas.'

Overgang groep 2-3

Zoals het nu is...

- 1985: Wet op het Basisonderwijs
 - Ophieven van het kleuteronderwijs en het lager onderwijs, een ononderbroken lijn op de Basisschool.
 - De 1-oktober-grens is afgeschaft, de 'late' leerlingen (oktober, november, december) blijven.
 - Doel: ononderbroken ontwikkelingsproces.
- 20 jaar later: Wet op Primair Onderwijs
 - De grens wordt verschoven naar 1 januari.
 - Elise van 28 december 2008 is 5 jaar en 2 maanden, groep 2.
 - Sjoers van 4 januari 2009 is 5 jaar en 2 maanden, groep 1.
- Ieder kind ontwikkelt zich op zijn eigen, unieke manier, zien we dat de ontwikkeling een continuüm is waarbij de ontwikkelingsvolgorde in grote lijnen gelijk blijft, maar de ontwikkelingsnelheid verschilt.
- De ontwikkeling van schoolrijpheid, wat houdt dat in?
 - Denken (cognitief), kunnen (motorisch), voelen (sociaal-emotioneel).

Kenmerkende overeenkomsten

Hoe is de trap nu?

- Boekenkring
- Schrijfdans
- Computeren bij de groepen 3
- Weekafsluiting samen met de groepen 3
 - <http://www.youtube.com/watch?v=CGQV2qPK9A&feature=youtu.be>
- Oefenen bij groep 3

*Degene die denkt dat er in de kleuterklas alleen maar wordt gespeeld en niets wordt geleerd, die heeft het mis.
Degene die denkt dat in groep 3 alleen maar moet worden geleerd en dat spelen niet meer kan, die heeft het mis.*

Als we met zijn allen samenwerken aan een vlotte overgang tussen de kleuterklas en groep 3, dan wordt de lange trapslechts een kleine tree.

*De kleuter staat met één been in de kindervereld en met het andere in de wereld van het schoolkind.
Het schoolkind staat met één been in de schoolwereld en met het andere been nog in de kindervereld.
Dit betekent dat er voor beide werelden ruimte, tijd en plaats moet zijn.*

Te vaak wordt de overgangsproblematiek te eenzijdig bekeken vanuit groep 3.
Het gevolg hiervan is een prestatiedruk en voorwaardentraining in de laatste kleuterklas.

Wij moeten de middenweg vinden, naar de ene noch naar de andere kant afwijken, maar juist beide zijden integreren. *Taisen Deshimaru*

Kenmerkende overeenkomsten

Hoe kunnen we van de trap een tree maken?

- Kinderen gaan op bezoek bij de gym in de grote gymzaal. Gekoppeld aan een 'groot' vriendje uit groep 3. (Gymkieren meenemen.)
- Een gezamenlijke weekafsluiting. Groep 1 en 2 presenteert het geleerde in groep 3!
- Weektaaktijd van groep 3 wordt geclusterd aan de werkles van groep 1-2. Groep 2 gaat op bezoek in de hoeken bij groep 3 en krijgt een opdracht/taakje hierbij.
- Voorbereidend lezen voor een selectief groepje, zij die bij het 'kunnen' meer ondersteuning nodig hebben.
- Gezelschapspelletjesmiddag gezamenlijk met de groepen 3.
- Aanbieden van de weektaak aanpassen naar groep 3.
- Lesje bijwonen in groep 3.
- Thema tussen mei- en zomervakantie gezamenlijk thema met de groepen 3.

Kenmerkende overeenkomsten

Hoe kunnen we de tree een tree laten? Als uw kind in groep 3 zit...

- Speelleerhoeken in de gang van groep 3.
- Een gezamenlijke weekafsluiting. Groep 3 presenteert het geleerde in groep 1-2, in hun oude kleuterklas.
- Weektaaktijd van groep 3 wordt geclusterd aan de werkles van groep 1-2. Groep 3 gaat op bezoek in de hoeken bij groep 1-2 en krijgt een opdracht/taakje hierbij.
- Gezelschapspelletjesmiddag gezamenlijk met de groepen 1-2.
- Aanbieden van de weektaak aanpassen naar groep 2, gevuld met ontwikkelingsmaterialen.
- Tot en met de herfstvakantie samen buiten spelen van 09.45 – 10.00.

Vragen, ideeën, opmerkingen?

www.snepiekind.nl informeert ouders over het aanbod van taal en rekenen in groep 1 t/m 8.

Bijlage 3 Dossier emotionele ontwikkelingen leerlingen

Er wordt gedurende het onderzoek een begin- en eindmeting afgenomen bij de leerlingen van groep 2 door middel van een interview. Om de betrouwbaarheid te waarborgen houd ik emotionele ontwikkelingen van leerlingen bij die van invloed kunnen zijn op de eindmeting.

	Datum:	Emotionele bijzonderheden en/of gebeurtenissen:
B.A.	14-01-2014	Ouders gescheiden sinds 2 jaar. Gesprek met vader: hij wil B. maar 1 maal per 2 weken (voorheen 1 maal per week). Heeft dit aan B. verteld. Geeft onrust, volgens ouder. Observatie in de klas laat zien dat B. snel huilt in situaties (sneller dan voorheen), stil is, alleen speelt.
	19-02-2014	Moeder is met B. in huis getrokken bij ouders wegens privéomstandigheden. B. slaapt met moeder op één kamer. Observatie in de klas laat zien dat B. hetzelfde gedrag laat zien als 14-01-2014.
	19-03-2014	Moeder krijgt eigen appartement toegewezen. In de klas wordt er een aftelkalender met B. gemaakt. Observatie laat zien dat B. weer samen wil spelen, komt vertellen bij de juf. Iedere ochtend wordt er zonder herinnering van de juf een kruisje gezet.
S.A.		Geen bijzonderheden.
E.B.		Geen bijzonderheden.
J.B.	08-04-2014	Oma plotseling overleden. Kind wordt open betrokken in de situatie. Heeft veel impact op kind volgens ouders. Kind zag oma vier maal per week als oppas. Observatie in de klas laat zien dat J. open is en komt vertellen over oma. J. lijkt er vrede mee te hebben. Sociaal-emotioneel geen veranderingen te zien.
M.E.		Geen bijzonderheden.
R.E.		Geen bijzonderheden.
E.K.		Geen bijzonderheden.
R.K.		Geen bijzonderheden.
L.L.		Geen bijzonderheden.
N.M.		Geen bijzonderheden.
S.M.		Geen bijzonderheden.
T.N.		Geen bijzonderheden.
T.O.		Geen bijzonderheden.
L.S.	13-01-2014	Vader niet in beeld. Moeder heeft contact met halfzussen sinds december 2013. L. weet dit sinds vandaag. Heeft er 'ineens' twee zussen bij. In gesprek met L. geeft L. een vrolijke indruk. L. 'boft' maar, zo geeft L. zelf aan. In observaties lijken er geen bijzonderheden te zijn.
R.S.		Geen bijzonderheden.
S.S.	10-03-2014	Vader andere werktijden gekregen. Meer betrokken in opvoeding. Brengt, haalt S. van school. S. is grenzen aan het opzoeken in de klas.
St.S.		Geen bijzonderheden.
W.S.		Geen bijzonderheden.

K.T.		Geen bijzonderheden.
J.V.		Geen bijzonderheden.
L.V.		Geen bijzonderheden.
M.V.	01-04-2014	Vader heeft geen werk meer. Open besproken in thuissituatie. Vertelt dat de geplande vakantie niet door kan gaan, omdat papa en mama volgens M. geen centjes ervoor hebben. In observaties zien mijn duo-partner en ik dat M. veel van de situatie meekrijgt. M. vertelt er 'luchtig' over, lijkt niet te beseffen wat de impact is op ouders. Ouders geven aan, eerlijk te zijn over de problemen, maar verdriet te verbergen voor kinderen.
T.V.		Geen bijzonderheden.
K.Z.		Geen bijzonderheden.

Bijlage 4 Vragenlijst collega-scholen

Beste collega's,

Voor mijn opleiding Master SEN, Special Educational Needs, voer ik komende periode een praktijkgericht onderzoek uit op de [basisschool](#). Landelijk, op Stichtingsniveau, maar ook binnen onze school zien wij een groot verschil tussen de werkwijze van groep 2 en 3.

Een ononderbroken ontwikkelingsproces, één van de doelstellingen uit de Wet op het Basisonderwijs die in 1985 is ingevoerd, wordt nog niet ervaren als 'ononderbroken'.

Voor enkele kleuters is groep 3 een uitdaging en hebben zin in het leren lezen en rekenen, anderen vinden het spannend en zouden het liefst in hun vertrouwde kleuteromgeving blijven.

Wij, de onderbouwleerkrachten van de [basisschool](#), zijn benieuwd naar ervaringen en aanpakken van collega's van de groepen 2 en 3. Hoe wordt op andere basisscholen ingestoken op de doorgaande lijn?

Met vriendelijke groet,

Willemijn Kuiken

Leerkracht groep 1-2, [basisschool](#)

Algemene gegevens

Naam leerkracht	
Naam school	
Werkervaring in groep 1/2	
Werkervaring in groep 3	
Aantal kleutergroepen	
Aantal groepen 3	

Inventarisatie probleemstelling

1. Volgens de probleemstelling wordt er een onderbroken ontwikkelingsproces tussen groep 1/2 en 3 ervaren. Is dit herkenbaar voor de overgang op uw school?

Aankruisen wat van toepassing is.

☐ Ja

☐ Nee, ga door naar vraag 3.

2. Door wie wordt dit onderbroken ontwikkelingsproces ervaren?

Aankruisen wat van toepassing is.

☐ Kinderen

☐ Ouders

☐ Collega's

☐ Anders, namelijk...

3. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van **groep 2** voor te bereiden op groep 3?
Bijv. groep 2 werkt met een weektaak, oefenmiddagen in groep 3, werken met time-timer in de kleuterklassen, gezamenlijke opening/afsluiting thema's, speelmomenten van groep 2/3 leerlingen, etc.

Sociaal-emotionele ontwikkeling	
Spelontwikkeling	
Betrokkenheid	
Taakgerichtheid	
Zelfstandigheid	
Motorisch gebied	
Tekenontwikkeling	
Ruimtelijke oriëntatie	
Overig	

4. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van **groep 3** fijn te laten starten?
Bijv. in de weektaak van groep 3 worden ontwikkelingsmaterialen uit groep 2 gebruikt, gezamenlijke speelmomenten met groep 2, etc.

Sociaal-emotionele ontwikkeling	
Spelontwikkeling	
Betrokkenheid	
Taakgerichtheid	
Zelfstandigheid	
Motorisch gebied	
Tekenontwikkeling	
Ruimtelijke oriëntatie	
Overig	

5. Heeft u verder nog overige opmerkingen en/of tips omtrent de overgang groep 2/3?

--

6. Mochten wij vragen hebben over uw ingevulde enquête, mogen wij dan contact met u opnemen?
Aankruisen wat van toepassing is.

☐	Ja, via mailadres...
☐	Nee.

Graag ontvangen wij deze vragenlijst retour voor **vrijdag 10 januari 2014** via mailadres w.kuiken@student.fontys.nl. Namens ons team bedanken wij u voor uw tijd en moeite bij het invullen van deze enquête!

Met vriendelijke groet,

Willemijn Kuiken

Bijlage 5 Interviews leerlingen groep 2 (nulmeting)

Toelichting bij het volgende overzicht:

- * + = oudste kind van het gezin
- * - = middelste of jongste kind van het gezin
- * *Cursief* = vervolgacties van mij n.a.v. bijvoorbeeld onduidelijk antwoord
- * **Vet** = conclusie van gegeven antwoord en plaatsing in een categorie, zoals deze in de data-analyse is meegenomen. Bij vraag 4 is het verwerkt als open vraag.
- * *1 = In groep 2 wordt er een boekenkring gehouden. Hierin 'lezen' kinderen van groep 2 een boekje voor. Sommige kunnen al lezen en lezen dit echt voor, anderen vertellen hun verhaal bij de plaatjes en doen alsof.
- * *2 = Sommige antwoorden kwamen er twijfelend uit. Ik heb de keuze gemaakt om de 'uh's niet te plaatsen in het overzicht, om de leesbaarheid te behouden.

	1. Wil jij naar groep 3?	2. Waarom wil je wel of niet naar groep 3?	3. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen?	4. Als je aan groep 3 denkt, waar denk je dan allemaal aan?
B.A. +	Nee.	Ik vind het zo eng. <i>Wat? Lange stilte.</i> Groep 3. <i>Wat vind je dan eng?</i> Ik kan nog niet lezen en rekenen. Bang, spannend.	-	<i>Lange stilte. Herhalen vraag.</i> Ik kan nog niet echt lezen. *1
S.A. -	Ja.	Ik kan al een beetje lezen en dan leer ik nog beter lezen. Net als mijn broer! Slim zijn.	Je leert echt lezen bij juf Marion. Rekenen moet je al wel kunnen, maar dat kan de juf ook wel uitleggen hoor. Slim zijn.	Dan mag je echt naar school! <i>Maar je zit toch al op school?</i> Ja, maar dan moet je ook echt werken hoor!
E.B. -	Nee. *2	Juf Ria is niet leuk. Boze of strenge juf.	-	Weet ik niet.
J.B. -	Ja.	Dan kan ik in de pauze samen spelen met mijn zus. Anders.	Van proberen kan je leren zeg jij (wijzend naar mij) altijd. Anders.	Dan heb je met de grote kinderen pauze en je mag ook gymmen in de andere gymzaal. Daar hebben ze touwen en heel veel grote dingen.
M.E. -	Ja.	Omdat ik dan leer lezen en schrijven. Slim zijn.	Het is niet zo moeilijk denk ik. Slim zijn.	Weet ik niet.
R.E. +	Nee.	Je hoeft dan niet meer een weektaakje te maken. Anders.	-	Ik denk dat je dan hard moet werken.
E.K. -	Ja.	Je leert dan tot 100 tellen, maar ik kan al tot 1000. Slim zijn.	Je hoeft niet bang te zijn, want er lieve juffen hoor, die kunnen je helpen als je iets niet snapt. Lieve juf.	Je hebt dan een rekenles en je hebt dan een eigen boekje, dat weet ik van Pietje (synoniem naam broer). En als je het uit hebt, mag je het mee naar huis nemen!

R.K. +	Nee.	Ik wil eigenlijk helemaal niet. <i>Wat voel je dan?</i> Ik heb kriebels in mijn buik en ik voel tranen. <i>Tekent ook tranen op tekeningen.</i> Bang, spannend.	-	<i>Lange stilte. Komt geen antwoord uit.</i>
L.L. -	Ja.	Ik heb er zin in! <i>Waarom heb je er zin in?</i> Weet ik niet? (Vraagt dit aan mij.) Anders.	Ik ga ook mee naar groep 3, dan mag je wel naast mij zitten. Anders.	Weet ik niet?
N.M. +	Ja.	Ik kan dan boekjes lezen. Slim zijn.	Het is helemaal niet zo moeilijk. Slim zijn.	Computers, eigen tafel en... <i>blijft stil.</i>
S.M. -	Ja.	Je leert tot heel ver tellen. Slim zijn.	Je moet wel slim zijn als je naar groep 3 gaat, maar soms weet je ook al wel dingen hoor. Slim zijn.	Ze hebben daar Clicks in de klas.
T.N. +	Nee.	Ik vind het spannend. <i>Waarom vind je het spannend?</i> Weet ik niet. Bang, spannend.	-	<i>Lange stilte. Geen antwoord.</i>
T.O. -	Nee.	Wil niet naar juf Ria. Boze of strenge juf.	-	Weet ik niet.
L.S. -	Ja.	Dan ben ik sneller klaar met school. Slim zijn.	De juf vertelt heel veel dingen hoe je iets moet doen. Lieve juf.	Je mag computeren!
R.S. -	Ja.	Je leert dan lezen en dan kan ik net als mijn zus boekjes voorlezen aan papa en mama. Slim zijn.	Je leert iedere keer een woordje. Ik en maan ken ik al! Slim zijn.	Weet je, je hebt dan een eigen tas met gym schoenen en kleren, want dan moet je met de juf naar de grote gymzaal lopen.
S.S. -	Ja.	Dan mag je echt werken in je eigen boekje. Slim zijn.	Als je het niet snapt kan de juf je helpen. Lieve juf.	Mijn zus heeft altijd een eigen boekje.
St.S. +	Nee.	<i>Stil. Blokkeert in zijn antwoord geven.</i> Bang, spannend.	-	<i>Weet niet aan te geven waar hij aan denkt. Na de vraag te hebben omgebogen krijg ik wederom geen antwoord. Om angst weg te nemen, help ik hem hierbij. Vind je het spannend om te leren lezen en rekenen? Ja. (Antwoord trek ik wel in twijfel, omdat dit een gesloten vraag was.)</i>
W.S. +	Nee.	Ik ken niemand in groep 3. Onbekend.	-	<i>Lange stilte. Zoekt naar een antwoord, maar blijft stil.</i>
K.T. +	Nee.	Je mag daar niet meer spelen zegt mijn nichtje. Niet meer mogen spelen.	-	Dan moet je heel de dag naar de juffrouw luisteren. <i>Waar denk je nog meer aan?</i> Je kan ook niet meer in de poppenhoek.
J.V. +	Ja.	Omdat je dan nieuwe dingen leert. Slim zijn.	Het is leuk in groep 3, want er zijn heel veel andere dingen. <i>Wat voor andere dingen?</i> Je leert dan ook echt	<i>Lange stilte. Geen antwoord.</i>

			lezen net als jij doet. Slim zijn.	
L.V. -	Ja.	Mijn broertje kan nu al schrijven hè en als hij naar bed gaat, dan mag hij ook echt zelf lezen hè, net als papa hè! Slim zijn.	Je vriendjes en vriendinnetjes zitten ook gewoon in de klas hoor. Bekend.	Dat weet ik eigenlijk niet.
M.V. +	Nee.	Ik vind het spannend. <i>Waarom vind je het spannend?</i> Ik ken niemand in groep 3. Onbekend.	-	<i>Lange stilte. Trekt schouders op.</i>
T.V. +	Nee.	Ik wil bij jou in de klas blijven. <i>Waarom?</i> In die andere klas ken ik helemaal niemand. Onbekend.	-	Weet ik niet.
K.Z. +	Ja.	Je mag dan computeren op de gang. <i>Wat vind je daar leuk of niet leuk aan?</i> Tom en Tamira is daar veel moeilijker. Slim zijn.	Ze hebben daar computers met veel moeilijkere spelletjes. Slim zijn.	Je mag dan op de computer spelen. Daar hebben ze 10 computers!
+ = oudste kind van het gezin - = middelste of jongste kind van het gezin				

*1 = In groep 2 wordt er een boekenkring gehouden. Hierin 'lezen' kinderen van groep 2 een boekje voor. Sommige kunnen al lezen en lezen dit echt voor, anderen vertellen hun verhaal bij de plaatjes en doen alsof.

*2 = Sommige antwoorden kwamen er twijfelend uit. Ik heb de keuze gemaakt om de 'uh's niet te plaatsen in het overzicht, om de leesbaarheid te behouden.

Bijlage 6 Interviews leerlingen groep 2 (eindmeting)

	1. Wil jij naar groep 3?	2. Waarom wil je wel of niet naar groep 3?	3. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen?	4. Als je aan groep 3 denkt, waar denk je dan allemaal aan?
B.A. +	Nee.	De kinderen in groep 3 doen heel veel dingen die ik nog niet kan. Bang.	-	Aan een tafeltje zitten en werken en werken in een boekje.
S.A. -	Ja.	Je hebt daar een meester voor de gymles. Slim zijn.	De gymles is daar heel erg leuk. Je leert heel veel moeilijke dingen. Ik moest de radslag al doen. Slim zijn.	Gymmen in de echte gymzaal en bouwen in de bouwhoek.
E.B. -	Nee.	Het is heel moeilijk wat de kinderen in groep 3 doen. Ik kan nog niet lezen en schrijven. Slim zijn.	-	Je moet werken in een boekje en de juf geeft les.
J.B. -	Ja.	Je mag met de grote kinderen naar buiten om te spelen. Anders.	Je kan dan met oudere vriendjes en vriendinnetjes afspreken om te spelen in de pauze. Anders.	Gymmen in de grote gymzaal, je eigen werkboekje en je mag op de computers.
M.E. -	Ja.	Je leert dan echt dingen. Slim zijn.	Op het bord staan allemaal dingen die je kan leren. Slim zijn.	Het digibord en de kinderen werken aan een tafeltje.
R.E. +	Ja.	Ik heb al een liedje gezongen in onze klas wat ik al geleerd had bij groep 3. Slim zijn.	Ze doen ook muziek en verven. Mogen spelen.	De computergang is heel leuk en daar kan je ook bouwen net als bij ons.
E.K. -	Ja.	Je krijgt iedere dag les in lezen en rekenen en je leert dan heel veel. Slim zijn.	De juf leert je heel veel dingen. Slim zijn.	Je hebt een eigen boekje voor de weektaak en dan mag je ook spelen in de bouwhoek.
R.K. +	Ja.	Je mag daar net als bij ons ook spelen, alleen in de klas niet. Daar werk je aan een boekje wat wij ook wel eens doen. Bekend.	Je mag met de weektaak spelen in de bouwhoek. Je krijgt dan wel een opdracht, maar daar hebben ze ook Duplo en Lego net als wij. Mogen spelen.	Je hebt daar je eigen tafel en dan ben je baas over je tafel en dan mag jij alle spullen ophalen van jouw groepje.
L.L. -	Ja.	Weet ik eigenlijk niet. Het is wel leuk. Anders.	Je kan er wel leuke dingen doen, want je mag ook klimmen in het wandrek. Anders.	Gymmen in de gymzaal, op de computer spelen en het digibord.
N.M. +	Ja.	Ik kan dan boekjes lezen, want ik kan al vis schrijven. Slim zijn.	Het is niet zo moeilijk. Slim zijn.	In groep 3 hebben ze dezelfde kaartjes hangen en moet je ook stil zijn als de juf 'dit' (maakt gebaar) doet.

S.M. -	Ja.	Je leert tot ver tellen en je krijgt een eigen boekje wat je mee naar huis mag nemen. Slim zijn.	Bij de kleuters kan je ook al tellen, dus het is niet zo moeilijk in groep 3. Slim zijn.	Ze hebben daar ook Clicks, Lokon en Knex en Lego. Je mag daar ook spelen op de gang.
T.N. +	Ja.	Ik wil wel, want daar hebben ze heel veel leuke dingen. Bekend.	Op de gang in groep 3 hebben ze dezelfde spulletjes als wij in de klas hebben. Hun mogen daar ook wel eens mee spelen. Mogen spelen.	Het is wel leuk in groep 3, want daar kan je ook gewoon spelen.
T.O. -	Nee.	Je krijgt werkjes aan tafeltjes en je kan maar heel kort buiten spelen. Niet meer mogen spelen.	-	Het buitenspelen is heel erg kort.
L.S. -	Ja.	In groep 3 moet je veel schrijven, maar je leert dan wel lezen. Slim zijn.	Je moet heel veel dingen doen, maar daar word je wel slimmer van. Slim zijn.	Hun hebben ook kaartjes hangen op het bord wat ze moeten doen, net als wij.
R.S. -	Ja.	Ik kan dan boekjes voorlezen voor papa en mama. Slim zijn.	Je leert lezen en schrijven en rekenen. Slim zijn.	Je krijgt dan gymles van een meester en je mag dan in gymkleden gymmen.
S.S. +	Ja.	In groep 3 doen ze heel veel dingen en de juf begint ook altijd met de kleine kring. Bekend.	Je kan dan briefjes gaan maken, als je kan schrijven. Slim zijn.	Aan het einde van de week gaan we met onze klas in groep 3 iets leuks doen.
St.S. -	Ja.	Je leert heel veel in groep 3. Je mag daar ook op de computers om te rekenen. Dat is heel leuk. Slim zijn.	Je doet hele leuke dingen in groep 3 en dan weet je meer. Slim zijn.	In het begin vond ik het spannend, maar ik mocht samen met Anouk een werkje gaan doen en die hielp mij heel goed.
W.S. +	Ja.	Als je binnenkomt dan mag je met Kapla en Locon spelen. Wel mogen spelen.	Als je goed doorwerkt, dan kan je aan het einde van de les spelen of andere leuke dingen doen. Mogen spelen.	Het is best wel leuk in groep 3.
K.T. +	Nee.	Je moet heel de tijd op je stoel blijven zitten en je mag niet lopen door de klas. Niet meer mogen spelen.	-	Je kan daar niet zo fijn spelen als bij ons.
J.V. +	Ja.	Ik heb al vis geleerd en mocht van de juf op een blaadje werken. Slim zijn.	Ik kan al vis leren en als je dat ook wilt, moet je naar groep 3 gaan. Slim zijn.	Ze hebben daar ook een bouwhoek waar je in kan bouwen.
L.V. -	Ja.	De gang bij groep 3 is erg leuk, want daar kan je net als bij ons met K'nex en Lego spelen. Bekend.	Ik zat bij Susan en Tijn in de klas. Die zaten vorig jaar bij ons in de klas! Bekend.	Je mag dan met je groepje leuke werkjes samen doen en je mag samen taakjes doen.
M.V. +	Ja.	De juf is heel lief en ze gaan net als ons ook eerst in de kring voordat ze gaan werken. Bekend.	De juf leert je lezen en schrijven. Slim zijn.	Je mag dan met gymkleden aan gymmen en je krijgt knutselles van een andere juffrouw.

T.V. +	Ja.	De kinderen van vorig jaar zitten in groep 3! Bekend.	Heel veel dingen zijn hetzelfde als bij ons. Daar spelen ze ook en hebben ze een weektaak. Bekend.	Wij mogen daar altijd gaan zingen of een toneelstukje spelen.
K.Z. +	Ja.	Je mag dan computeren met Tom en Tamira. Slim zijn.	Je doet in de weektaak veel meer dingen, je mag op de computer en in de bouwhoek. Anders.	Je hebt een eigen weektaak en daar staan heel veel taakjes in. Ik heb nu ook een boekje.
+ = oudste kind van het gezin - = middelste of jongste kind van het gezin				

Bijlage 7 Interviews ouders behoefte groep-2-leerlingen

Om de triangulatie te borgen van de interviews van de leerlingen van groep 2 heeft er een gesprek plaatsgevonden met ouders. Tijdens dit gesprek hebben ouders aangegeven wat de verwachtingen zijn over hun zoon of dochter met betrekking tot de overgang groep 2 en 3. Hierbij hebben onderwijsbehoeften centraal gestaan en heb ik deze naast observaties van de leerkracht en antwoorden van de leerlingen gelegd om een beeld te krijgen van hoe de leerling staat in de te maken stap naar groep 3.

Bevindingen, observaties en behoeften van de leerlingen.

	Leerkracht	Leerling	Ouder
B.A.	B. is enthousiast bij bekende situaties. Staat achterop bij nieuwe situaties. Lijkt dan dicht te klappen. Goede voorbereiding geeft B. rust.	Nee. Ik vind het zo eng. <i>Wat? Lange stilte.</i> Groep 3. <i>Wat vind je dan eng?</i> Ik kan nog niet lezen en rekenen. Bang, spannend.	B. zal het spannend vinden. Als ze volgend jaar in groep 3 zit, dan zal ze het wel goed doen. Goed dat jullie er nu meer over gaan vertellen.
S.A.	Krijgt uitdaging aangeboden. Zal geen bijzonderheden en/of moeilijkheden rondom de overgang hebben.	Ja. Ik kan al een beetje lezen en dan leer ik nog beter lezen. Net als mijn broer! Slim zijn.	S. zal het leuk gaan vinden in groep 3. S. is thuis al veel bezig met woordjes schrijven en boekjes lezen.
E.B.	Gevoelig meisje. Start van het schooljaar bleef E. op de achtergrond. Wanneer E. vertrouwd is aan haar omgeving, lijkt dit haar te bevorderen in haar ontwikkeling.	Nee. Juf Ria is niet leuk. Boze of strenge juf.	E. vindt nieuwe mensen en dingen spannend. Ze kruipt dan vaak achter ons weg. We proberen haar wat zelfverzekerder te maken. Dit gedrag liet onze oudste ook sterk zien. Die is nog steeds erg terughoudend.
J.B.	J. korte spanningsboog. Motorisch zwak. Verwachting is dat J. de overgang zonder bijzonderheden zal doorlopen.	Ja. Dan kan ik in de pauze samen spelen met mijn zus. Anders.	We denken dat J. wel moeite zal krijgen met het stilzitten de hele dag. Het zal flink wennen zijn.
M.E.	M. is gemotiveerd en kiest voor nieuwe werkjes. Maakt deze keuze graag met R.S. Met een maatje lijkt M. zekerder te zijn en iets nieuws eerder te pakken.	Ja. Omdat ik dan leer lezen en schrijven. Slim zijn.	We hopen dat M. in de klas blijft bij haar vriendjes en vriendinnetjes. Dat is denken wij voor haar heel belangrijk.
R.E.	Baat bij structuur. Concentratie een aandachtspunt, laat zich afleiden door leerlingen met andere werkjes. Groep 3 is klassikaal, zal de concentratie ten goede doen.	Nee. Je hoeft dan niet meer een weektaakje te maken. Anders.	De structuur zal R. meer rust gaan geven. Hier vindt R. het leuk om te bouwen en te spelen. Thuis dwaalt hij dan ook af naar R.'s jongere broertje. Hij wordt dan teveel getrokken door het spel. De indeling en aanpak zal R. meer rust gaan geven in groep 3.

E.K.	Enthousiasme belemmert E. in spanningsboog. Structuur en rust afbakenen.	Ja. Je leert dan tot 100 tellen, maar ik kan al tot 1000. Slim zijn.	Onze E. zal het goed gaan doen in groep 3. Wordt er ook gestart met uitdaging, want ik denk dat die van ons zich anders gaat vervelen.
R.K.	Kan zich goed verwoorden. Jonge leerling, maar cognitief kan R. het goed aan. Emotioneel moet R. groeien voordat R. naar groep 3 kan. Het 'aan de hand' meenemen van R. geeft bij nieuwe situaties vertrouwen.	Nee. Ik wil eigenlijk helemaal niet. <i>Wat voel je dan?</i> Ik heb kriebels in mijn buik en ik voel tranen. <i>Tekent ook tranen op tekeningen.</i> Bang, spannend.	We vinden R. de laatste tijd niet lekker in zijn vel zitten. R. tekent verdrietige tekeningen en wil niet naar school. We twijfelen of dat groep 3 niet een stap te snel is.
L.L.	L. is een jonge leerling. Lijkt geen besef te hebben van de overgang, wat groep 3 hem brengt. Geen bijzonderheden.	Ja. Ik heb er zin in! <i>Waarom heb je er zin in?</i> Weet ik niet? (Vraagt dit aan mij.) Anders.	L. speelt nog erg graag. We weten niet hoe L. volgend jaar groep 3 zal doen.
N.M.	N. is een rustige leerling. Heeft graag iemand naast zich. Zal niet snel alleen voor een werkje kiezen. Baat bij een maatje.	Ja. Ik kan dan boekjes lezen. Slim zijn.	N. stapt niet snel alleen op iemand af. N. is verlegen hierin. We vinden het moeilijk om te zeggen wat onze verwachtingen zijn hoe N. de overgang zal ervaren.
S.M.	Baat bij structuur, bij wisselingen onrustiger in gedrag. Concentratie leidt hieronder. Motorisch zwak.	Ja. Je leert tot heel ver tellen. Slim zijn.	Het zal voor S. goed zijn dat heel de klas met hetzelfde bezig is. Verder zal S. het wel goed gaan doen verwachten we.
T.N.	Cognitief een zwakke leerling. Moeite met ontwikkelingsmaterialen uit groep 2. Helpt als je T. meedenkt over het maken van deelstappen. Dan durft T. het wel zelfstandig aan.	Nee. Ik vind het spannend. <i>Waarom vind je het spannend?</i> Weet ik niet. Bang, spannend.	Het zal voor T. een hele stap zijn. Goed dat jullie nu al beginnen met oefenen, dat zal voor T. goed zijn.
T.O.	T. is een gedreven leerling. Weet veel te vertellen, grote woordenschat. Geen bijzonderheden bij overgang verwacht.	Nee. Wil niet naar juf Ria. Boze of strenge juf.	T. heeft al veel gezien bij zijn oudere broer en zus. We hebben het thuis veel over wat ze op school hebben gedaan. Het zal wel goedkomen.
L.S.	Krijgt uitdaging aangeboden. Zal geen bijzonderheden en/of moeilijkheden rondom de overgang hebben.	Ja. Dan ben ik sneller klaar met school. Slim zijn.	L. heeft er nu al zin in. L. vraagt regelmatig wanneer hij naar groep 3 mag. L. is thuis ook al boekjes aan het maken en erin aan het schrijven.
R.S.	Krijgt uitdaging aangeboden. Zal geen bijzonderheden en/of moeilijkheden rondom de overgang hebben.	Ja. Je leert dan lezen en dan kan ik net als mijn zus boekjes voorlezen aan papa en mama. Slim zijn.	Ik denk dat R. veel zal moeten wennen het lange zitten aan een tafeltje. R. vindt het moeilijk om na het eten ook aan tafel te blijven zitten. We zullen oefenen dat R. alvast moet blijven zitten na het eten.
S.S.	S. is een leerling die baat heeft bij veel structuur. Wijzigingen hiervan zijn moeilijk. Uit zich in blokkeren en krijsen. Goede begeleiding nodig voor	Ja. Dan mag je echt werken in je eigen boekje. Slim zijn.	Met de GGD hebben we besloten een onderzoek te starten. We hopen dat dit afgerond is voor de start van groep 3, zodat er handvaten en

	een juiste verwachting.		hulpmiddelen duidelijk zijn voor de leerkracht, zodat die daar meteen mee kan starten.
St.S.	Vindt nieuwe situaties spannend. Huilen, opgetrokken schouders. Ouders aanwezig bij nieuwe activiteit, claimen. Behoeft aan bekende omgeving. Bekendmaken van verwachtingen en situaties.	Nee. <i>Stil. Blokkeert in zijn antwoord geven.</i> Bang, spannend.	Bij nieuwe activiteiten claimt S. ons. In gesprek met hem kunnen er afspraken worden gemaakt. Begeleiding van GGD, Triple P. Behoeft aan bekendheid, mee worden genomen aan de hand.
W.S.	W. is zorgzaam. Leidende rol in spelactiviteiten. Zorgzaam voor jonge leerlingen.	Nee. Ik ken niemand in groep 3. Onbekend.	W. houdt niet van nieuwe dingen. Het is goed dat jullie nu met W. al gaan kijken bij groep 3.
K.T.	K. heeft moeite met het niveau in groep 2. Twijfels over de overgang. Zelf lijkt K. dit niet te merken en uit hierover geen onzekerheden.	Nee. Je mag daar niet meer spelen zegt mijn nichtje. Niet meer mogen spelen.	Ouders twijfelen over overgang. Zien nog jong gedrag van K. Ouders benoemen het 'fladder'-gedrag. Afspraak is dat we K. goed observeren en kijken hoe zich tijdens de oefenmomenten ontwikkelt.
J.V.	J. ligt iets voor op de ontwikkelingslijn. Bij uitdagende activiteiten lijkt J. echter te blokkeren en heeft hier zijn voorkeur niet voor. Baat bij structuur. Begeleiding bij nieuwe stappen, deelstappen benoemen.	Ja. Omdat je dan nieuwe dingen leert. Slim zijn.	J. kan nog niet lezen en schrijven. Hoe moeten we J. daarin begeleiden naar groep 3? <i>Dat is de leerlijn voor groep 3.</i> Oh, dan zal het J. misschien wel kunnen.
L.V.	L. heeft een korte concentratieboog. Klassikaal hetzelfde aanbod zal L. goed doen in groep 3. Zorgt voor structuur.	Ja. Mijn broertje kan nu al schrijven hè en als hij naar bed gaat, dan mag hij ook echt zelf lezen hè, net als papa hè! Slim zijn.	L. vindt het moeilijk om thuis op te ruimen en iets af te maken. Het moeten zal L. veel kruim gaan kosten.
M.V.	Hulp nodig bij het maken van deelstappen. Onzeker. Pakt bekende materialen.	Nee. Ik vind het spannend. <i>Waarom vind je het spannend?</i> Ik ken niemand in groep 3. Onbekend.	M. heeft het thuis regelmatig over groep 3. M. heeft dan vragen. We weten niet altijd goed om daar antwoorden op te moeten geven.
T.V.	Baat bij structuur. Onzeker. Positieve feedback na zelfstandig maken van deelstappen.	Nee. Ik wil bij jou in de klas blijven. <i>Waarom?</i> In die andere klas ken ik helemaal niemand. Onbekend.	We weten eigenlijk niet zo goed wat ze in groep 3 precies doen. Leren lezen en rekenen zijn bekend, maar hoe ze dit de hele dag doen weten we niet. We denken dat T. het ook spannend zal vinden, omdat T. dat ook niet weet, denken we.
K.Z.	Pakt veel bekende materialen. Motorisch zwak, krijgt hier extra begeleiding in. Cognitief gebied kan uitdaging aan.	Ja. Je mag dan computeren op de gang. <i>Wat vind je daar leuk of niet leuk aan?</i> Tom en Tamira is daar veel moeilijker. Slim zijn.	We hopen dat de nieuwe leerkracht van K. de motorische begeleiding doorzet. We verwachten dat dit altijd zijn zwaktepunt blijft.

Bijlage 8 Interviews leerlingen groep 3

Antwoorden zijn regelmatig ingekort, met kernwoorden en kernzinnen genoteerd. De reden hiervoor is het leesbaar houden van onderstaand overzicht.

	1. Hoe vind je het in groep 3? En waarom?	2. Als jouw vriendje of vriendinnetje niet naar groep 3 durft, wat zeg je dan om hem of haar te helpen?	3. Als jij iets mag veranderen in groep 3, wat zou je dan willen veranderen?	4. Vorig jaar zat je in groep 2, nu in groep 3. Wat is er anders in groep 3?
J.A.	Leuk, je leert super veel dingen. Eerst leer je letters en dan kan je die schrijven en lezen. Slim zijn.	Het is leuk hoor en je kan dan ook schrijven en lezen. Slim zijn.	Meer speelgoed en dat we ook een bouwhoek hebben net als in groep 2. Meer spelen.	Je hebt je eigen tafel en boeken.
E.B.	Wel gezellig, we hebben een digibord in de klas en daar geeft de juf les over. Anders.	Er zijn ook wel veel dingen die hetzelfde zijn als in groep 2. Je kan ook kindje van de dag zijn en we werken hier ook met de time-timer. Bekend.	Dat we vaker mogen dansen of een liedje doen op het digibord. Het duurt soms zolang dat we weer mogen lopen. Meer spelen.	Je hebt iedere dag taal en rekenen, werkles hebben we niet meer zoals bij de kleuters.
L.B.	Leuk, je leert echt heel veel en ik kan nu ook al mijn broertje voorlezen! Slim zijn.	Onze juf is heel erg lief en die helpt je altijd als je iets moeilijk vindt. Lieve juf.	<i>Heel lang stil.</i> Ik zou dan denk ik wel meer computers willen hebben in de klas. Meer spelen.	We hebben een computergang, dat heb je bij de kleuters niet.
S.C.	Goed, ik heb al leren lezen en schrijven en we hebben net ook al tot 100 geteld. Slim zijn.	Als je in groep 3 zit dan leer je echt lezen en schrijven hoor. Slim zijn.	Weet ik niet. <i>Wat mis je in groep 3, wat je in groep 2 zo leuk vond?</i> De bouwhoek. Meer spelen.	Iedere dag heb je een les rekenen en taal.
J.D.	Wel leuk, je mag heel veel dingen doen. Je hebt je eigen werkboekjes en als die vol zijn mag je ze zelf mee naar huis nemen en laten zien wat je allemaal geleerd hebt. Slim zijn.	Je moet soms best wel veel dingen, maar iedere week hebben we een nieuwe letter met een woordje. Slim zijn.	Dat we meer grapjes mogen maken in de klas. Anders.	Je hebt je eigen boekje voor de weektaak en je eigen werkboeken voor taal en rekenen.
R.E.	Je moet heel hard werken, dat vind ik niet zo leuk. In groep 2 mocht je veel meer spelen. Niet meer mogen spelen.	Je hebt dan leuke vriendjes en vriendinnetjes en daar kan je ook mee afspreken na school. Anders.	Ik zou 's middags wel bij de kleuters willen zijn, want dan kan ik kiezen uit de hoeken. Meer spelen.	Je mag zelf geen werkjes meer kiezen. De juf zegt wat je moet doen.
N.F.	Super leuk! Ik mag straks gaan voorlezen in de klas. Slim zijn.	Je leert lezen en dan kan je ook voorlezen. Slim zijn.	<i>Lange stilte.</i> Ik vind het leuk in groep 3. Anders.	Je hebt je eigen boekje voor de weektaak.

T.G.	Een beetje moeilijk. Het moeilijkste vind ik rekenen. Dat begrijp ik nog niet zo goed. Moeilijk.	Je moet wel wennen hoor, want je moet heel de dag op je plek blijven zitten en we hebben ook geen hoeken meer. Niet meer mogen spelen.	Ik zou een bouwhoek willen hebben in de klas. Meer spelen.	Je moet heel de dag stilzitten. Bij de kleuters mocht je spelen tijdens de werkles en je ging vaker naar buiten.
J.H.	Niet zo leuk, je moet zoveel schrijven. Anders.	Als je 's ochtends binnenkomt, dan mag je iets pakken waar je even mee mag spelen, totdat de juf klaar is in de kleine kring. Niet meer mogen spelen.	Ik zou vaker willen gaan gymmen in de grote gymzaal. Of meer buiten spelen. Meer spelen.	Je mag gymmen in de grote gymzaal.
L.H.	Leuk, want je leert heel veel dingen! Slim zijn.	Dan kan je briefjes leren schrijven voor mama en papa. Slim zijn.	Weet ik niet. Anders.	We zitten niet meer zo vaak in de kring en de juf leest ook niet meer zo vaak voor. Je moet nu zelf meer lezen.
R.J.	Niet leuk, lezen is saai en je mag ook niet meer op de fietsjes bij het buitenspelen. Niet meer mogen spelen.	Je ziet je oude juf nog wel hoor. Ik spiek ook altijd mijn oude klas in als ik ga plassen of als ik pauze heb. Onbekend.	Ik zou langer willen buitenspelen met groep 1/2 en dan wil ik ook in de zandbak. Meer spelen.	Je mag buiten spelen met groep 4 en 5, iedere dag is een beetje hetzelfde.
R.K.	Gaat wel, je moet alleen wel werkjes doen die de juf zegt. Slim zijn.	Je zit in een groepje en dat is heel gezellig. Je mag vaak samen werken. Slim zijn.	Bij de kleuters heb je Knex en Lego, dat zou ik ook wel in de klas willen hebben. Meer spelen.	We hebben geen planbord waarop je jouw kaartje hangt bij een werkje. We doen allemaal hetzelfde in ons werkboek.
L.K.	Je hebt je eigen werkboekjes en de juf geeft dan eerst les en daarna mag je daarin werken. Slim zijn.	Nou, het valt wel mee hoor in groep 3. Het is niet zo moeilijk. Slim zijn.	Ik denk dat ik dan meer zou willen knutselen. Meer spelen.	Iedere ochtend is bijna hetzelfde. Bij de kleuters mocht je zelf kiezen wat je ging doen, maar dat gaat nu niet meer.
E.K.	Leuk, want je hebt een eigen tafeltje en spulletjes. En je eigen boeken. Anders.	In groep 3 begint de juf ook met een klein groepje iedere ochtend. Net als bij groep 2. Alleen knutselen doet de juf dan niet in de kleine kring. Onbekend.	Ik zou een poppenhoek in de klas willen hebben. Meer spelen.	We zitten aan tafels en bij de kleuters zat je altijd met je stoel in de kring. Nu zit je aan tafel en luisteren we naar de juf.
C.L.	Leuk, je leert lezen en schrijven en rekenen en je mag knutselen in het handvaardigheidslokaal en gymmen in de grote gymzaal. Slim zijn.	Weet ik niet. <i>Lange stilte.</i> Je leert veel nieuwe dingen. Slim zijn.	Ik zou dan meer willen knutselen. Meer spelen.	Je krijgt knutselen in het handvaardigheidslokaal en je mag nu ook gymmen in de grote gymzaal.
M.L.	Cool, je leert echt super veel. Slim zijn.	Ik heb net leren schrijven, dat zou ik ook wel leuk vinden om te leren. Slim zijn.	Ik zou wel een bouw- en een poppenhoek willen hebben in groep 3. Meer spelen.	Bij de kleuters hadden we hoeken. In groep 3 kan je niet zomaar spelen in de bouwhoek of in de poppenhoek.

S.L.	Leuk, je mag dan hele moeilijke dingen doen. Slim zijn.	Je hebt een echte weektaak, die is alleen voor jou. Daar staan hele leuke werkjes in. Slim zijn.	Dan wil ik meer gaan gymmen! Meer spelen.	In groep 3 leer je dingen. De kleuters doen alleen maar spelletjes in de kring.
B.M.	Ik vind het niet zo leuk, het is wel leuker dan groep 1/2, want nu heb je een leukere weektaak, maar we hebben geen bouw- en poppenhoek hier. Niet meer mogen spelen.	Je hebt eigen taakjes en ik mag altijd de kaartjes ophangen voor de volgende dag. Anders.	Ik zou een bouwhoek een poppenhoek willen hebben in de klas. Meer spelen.	We hebben hier geen bouwhoek en poppenhoek meer. Dus je kan niet meer zoveel spelen.
D.N.	Groep 1/2 vond ik niet zo leuk, want daar leer je niet zoveel. Slim zijn.	In groep 3 leer je echte dingen en ben je geen kleuter meer. Slim zijn.	Weet ik niet. Anders.	We doen allemaal hetzelfde. Bij de kleuters ging de juf altijd knutselen of werken met een groepje.
G.N.	Gaat wel, je mag alleen niet meer zo vaak spelen. Je moet ook veel meer in groep 3. Niet meer mogen spelen.	Je mag minder vaak spelen en we hebben minder spelletjes in de klas. Maar het is ook wel leuk hoor. Niet meer mogen spelen.	Ik vind dat groep 3 dan ook in de zandbak mag spelen. Meer spelen.	We mogen nu knutselen in een ander lokaal en we gymmen in de grote gymzaal. Dat doen alle grote kinderen.
B.P.	Je mag niet meer zoveel dingen zelf kiezen, je moet meer dingen van de juf doen. Je leert dan wel nieuwe dingen. Slim zijn.	Je leert nieuwe dingen. Slim zijn.	<i>Lange stilte.</i> Ik zou vaker zelf willen kiezen wat we zouden gaan doen. Anders.	We mogen nu zelf geen werkjes meer kiezen. De juffrouw geeft eerst les en dan gaan we werken in een werkboekje. Dat had je bij de kleuters niet.
A.S.	Gaat wel, soms is het moeilijk, maar dan helpt de juf je wel. Slim zijn.	De juf helpt je altijd als je het moeilijk vindt. Dan leg je een rood kaartje op je tafeltje en dan komt ze eraan. Lieve juf.	Ik wil een bouwhoek in de klas hebben. Meer spelen.	In de pauze dan mag je buitenspelen met de kinderen van groep 4 en 5. Maar dat is meestal niet zo lang, want je moet dan ook eten en drinken. Bij de kleuters doen we dat in de kring.
N.S.	Leuk! Je leert lezen en schrijven, rekenen en moeilijke knutselwerkjes. Slim zijn.	Je leert lezen en schrijven, rekenen en moeilijke knutselwerkjes. Slim zijn.	Ik zou meer computers willen hebben in de klas. Nu mag je er alleen met de weektaak op. Meer spelen.	In groep 3 hebben we een computergang. Bij de kleuters hadden we dat niet.
J.V.	Leuk, want ik mag nu net als mijn zus ook langer opblijven zodat ik nog in mijn eigen boekje kan lezen. En op zaterdag mag ik zelf boekjes uitzoeken in de bieb. Ik heb al bijna alle boekjes gehad hoor. Slim zijn.	Ik weet het niet. Het is helemaal niet zo spannend. De juf helpt je met heel veel dingen en legt eerst heel veel uit voordat je iets nieuws gaat doen. Slim zijn.	In onze kleuterklas las de juffrouw heel vaak voor. Dat doet de juf nu niet meer zoveel. Anders.	Wij hebben een eigen weektaakboekje. Bij de kleuters moest je dat altijd uit een bakje pakken, maar nu zit het in een eigen mapje.

K.W.	Ik vind het een beetje moeilijk. Ik kan nog niet zo snel lezen. Moeilijk.	Als je iets moeilijk vindt, dan kan je altijd hulp vragen aan je maatje. Die helpt je dan wel. Anders.	Van de juffrouw moeten we zo veel, ik zou dan een dag vrij willen zijn. <i>Om wat te doen?</i> Om af te spreken met andere kindjes. Meer spelen.	We zitten bijna niet meer in de kring, maar in groepjes.
D.Z.	Ik vond het in het begin heel moeilijk, want toen leerden we heel veel letters, maar nu ken ik er wel meer en kan ik het beter. Ik vind het nu ook leuker. Slim zijn.	Je kan het heel goed. En de juf zegt altijd, van proberen kan je leren. Slim zijn.	<i>Lange stilte.</i> Weet ik eigenlijk niet. Anders.	Je zit heel de dag aan de tafel en mag niet meer zoveel spelen als bij de kleuters.

Bijlage 9 Vragenlijst collega-scholen (ingevuld)

De vragenlijst is ingevuld door 15 collega-scholen, zowel binnen als buiten de onderwijsstichting waar ik werkzaam ben. Overeenkomende antwoorden bij 3 en 4 zijn weggelaten en samengenomen. Hierdoor kunnen er minder dan 15 punten staan.

Inventarisatie probleemstelling

1. Volgens de probleemstelling wordt er een onderbroken ontwikkelingsproces tussen groep 1/2 en 3 ervaren. Is dit herkenbaar voor de overgang op uw school?

Aankruisen wat van toepassing is.

11 x Ja

4 x Nee, ga door naar vraag 3.

De collega-scholen die geen problemen ondervinden bij de overgang tussen groep 2 en 3 heb ik blauw gemarkeerd in vraag 3 en 4. De reden hiervoor is dat zij dingen doen, waardoor zij geen problemen ondervinden. Interessant om mee te nemen in het gesprek met de focusgroep.

2. Door wie wordt dit onderbroken ontwikkelingsproces ervaren?

Aankruisen wat van toepassing is.

11 x Kinderen

4 x Ouders

6 x Collega's

Anders, namelijk...

Opvallend is dat alle leerkrachten die het als probleem ervaren ook hebben ingevuld het als een probleem te zien bij de leerlingen.

3. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van **groep 2** voor te bereiden op groep 3?

Bijv. groep 2 werkt met een weektaak, oefenmiddagen in groep 3, werken met time-timer in de kleuterklassen, gezamenlijke opening/afsluiting thema's, speelmomenten van groep 2/3 leerlingen, etc.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

- * Gezamenlijke vieringen.
- * Juffenverjaardagen van groep 1/2 en 3 worden samen gevierd.
- * Speciale voorbereiding voor kinderen die moeilijk wennen door ze kennis te laten maken met activiteiten/ werkjes uit groep 3 en met de juf van groep 3.

Spelontwikkeling

- * 1 x per maand speelgoedochtend voor kleuters en groep 3-leerlingen.
- * 2 x 's middags 15 minuten buiten spelen met groep 3.
- * Begin van het jaar speelt groep 3 vaker buiten.

Betrokkenheid

- * 2 x integratiemomenten in groep 3 eind mei.

Taakgerichtheid

- * Wekelijks werken met taakbriefjes in groep 2 (3 taken p.w.).
- * Extra ondersteuning voor kinderen van groep 2, die moeite hebben met structureren d.m.v. de methodiek Beertjes van Meichenbaum.

Zelfstandigheid

- * Taakbriefjes en planbord voor arbeid naar keuze.

	* Alle kinderen (van de hele school) werken met de weektaak, het stoplicht (uitgestelde aandacht) wordt schoolbreed ingezet. * Groep 1 t/m 3 werkt met dezelfde weektaak, gevuld met ontwikkelingsmaterialen. Groep 4 t/m 8 werken met een uitgebreidere weektaak, vaak in de vorm van werkbladen. * Verwerking van lesstof gebeurt in taal- en rekenblokken. Organisatie is hetzelfde als spelen/werken in groep 2. Groep 1 t/m 3 gebruiken een planbord bij deze momenten.
Taalgebied	* Lettermuur, letter van de week. * Schatkist op het digibord. * Veel woordenschatoefeningen.
Rekengebied	* Lessen uit Rekenrijk. * Meerbegaafde kids krijgen lessen uit Levenswerk kleuters. * Rekenrijk doorgaande lijn, methode van groep 1 t/m 8. * Cijfermuur, cijfer van de week.
Motorisch gebied	* Schrijfdans. * Schrijfschrift. * Gymlessen uit de methode van groep 3 t/m 8. * Extra aandacht voor pengreep.
Tekenontwikkeling	* Pengreep oefenen en verbeteren. * Verschillende materialen gebruiken.
Ruimtelijke oriëntatie	*
Overig	* Werken met drie niveaus, groepsplannen. * Werken met hetzelfde thema. Gezamenlijke opening en sluiting van een thema.

4. Op welke manier wordt de praktijk aangepast om leerlingen van **groep 3** fijn te laten starten?
Bijv. in de weektaak van groep 3 worden ontwikkelingsmaterialen uit groep 2 gebruikt, gezamenlijke speelmomenten met groep 2, etc.

Sociaal-emotionele ontwikkeling	* 2 x 's middags buiten spelen 15 minuten met groep 2. * Gezamenlijke vieringen. * Juffenverjaardagen van groep 1/2 en 3 worden samen gevierd. * Paar keer (afstemming met kleutergroep) na de zomervakantie terug naar groep 2 om te spelen.
Spelontwikkeling	* 1 x per maand speelgoedochtend voor kleuters en groep 3-leerlingen. * Kleutermaterialen in groep 3 om nog af en toe te spelen.
Betrokkenheid	*
Taakgerichtheid	* De weektaak (taakbriefjes) uitbreiden naar 5 taakjes. * Weektaak uitbreiden.
Zelfstandigheid	* Ouders mogen mee naar binnen lopen. * Zelf naar binnen lopen om 08.20u.
Taalgebied	* Doelen voor eind groep 2 zijn verhoogd, zodat de overgang naar groep 3 beter gaat.
Rekengebied	* Doelen voor eind groep 2 zijn verhoogd, zodat de overgang naar groep

	3 beter gaat.
Motorisch gebied	* Gymlessen in de kleutergymzaal.
Tekenontwikkeling	* Op grote vellen werken (waar kleuters ook mee werken).
Ruimtelijke oriëntatie	*
Overig	* Woorden en letters die ze al aangeboden kregen als herkenning.

5. Heeft u verder nog overige opmerkingen en/of tips omtrent de overgang groep 2/3?

Ik denk dat het bij ons op school bij de meeste kinderen niet als negatief wordt ervaren maar juist als een nieuwe uitdaging.

Natuurlijk proberen we wel kinderen in de kleutergroepen te laten doubleren en niet in groep 3.

Wij volgen de kinderen individueel en hechten niet zo'n grote waarde aan de CITO uitslag.

Wij, de echte ouderwetse KLOS kleuterleidsters, laten de kids die na 1 oktober 4 worden niet naar groep 3 gaan. Op enkele uitzonderingen daar gelaten.

Wij zijn van mening dat ze echt op alle ontwikkelingsgebieden rijp moeten zijn voor groep 3. We hopen dat de oude schoolrijpheidstest ooit nog terug komt voordat wij met pensioen gaan.

De CITO rekentoets is op dit moment te moeilijk en sluit niet aan bij het rijpingsproces van de kleuters.

De taaltoets sluit wel aan.

Ikzelf en de leerkrachten lopen ook regelmatig binnen bij de groepen 3 tot de kerstvakantie

Kinderen die te vroeg (jong) worden doorgestuurd naar groep 3 vallen vaak erg terug in groep 4.

Dit komt vooral voor bij kinderen die na september nog jarig zijn en vroeger langer kleuterden.

Regelmatig momenten inplannen om over het onderwijs te praten. Hoe doen ze het in groep 2?

Hoe doen ze dat in groep 3? Afstemmen en samen tot elkaar komen. Vaak weet men van elkaar ook niet altijd wat en hoe zaken worden aangeboden.

Bijlage 10 Notulen focusgroep

Datum: november 2013

Deelnemers: E.B., B.V., J.B., K.Z., R.G., D.E., P.P., W.K.

Moderator: M.S.

Onderwerp: kaders van probleemstelling overgang groep 2/3

Input van werkgroep 'doorgaande lijn' is als volgt:

- * Verschillende ouders vragen tijdens het laatste rapportgesprek (juni 2013) wat zij moeten doen in de zomervakantie, zodat de start voor hun kind in groep 3 goed is.
- * Uit gesprekken blijkt dat enkele ouders denken dat hun kind het lezen al moet beheersen.
- * Enkele ouders geven in het verwachtingsgesprek in groep 3 aan dat er veel nieuw voor hen is. De tevredenheid over de communicatie wisselt hierbij.
- * Ouders van groep 3 geven aan dat ze merken dat hun kind soms niet naar school wil. Te hoge verwachtingen. Tijdens het eerste rapportgesprek zijn deze opmerkingen weg. Het vindt plaats in de eerste 3 weken.
- * Leerkrachten zien dat leerlingen jonger dan 6 jaar bij de start van groep 3, moeite hebben met meekomen. Hebben langer de tijd nodig bij het maken van opdrachten en maken deze kwalitatief minder.
- * Hun concentratie is minder en hun spelbehoefte is groter. Leerlingen hangen over tafels, tonen vluchtgedrag (overmatig toiletbezoek).
- * De weektaak van groep 3 start per schooljaar 2013-2014 pas 4 tot 5 weken na de start. Hierdoor hebben leerlingen en leerkracht meer rust om zich te richten op de structuur van de dag en het werken volgens de methodes, die de leerlingen nog niet gewend zijn.

Datum: januari 2014

Deelnemers: E.B., B.V., J.B., K.Z., R.G., D.E., P.P., W.K.

Moderator: M.S.

Onderwerp: bevindingen uit inventarisatie van andere scholen, hoe willen wij onze praktijk aanpassen?

Input van onderzoek 'De trap op naar groep 3, over de overgang van groep 2 naar groep 3':

- * N.a.v. ontevredenheid, veel vragen van ouders en leerkrachten is er een onderzoek opgezet.
- * Wat ervaren de kinderen van groep 2, van groep 3 en hoe pakken andere scholen dit aan? Welke situaties zijn kenmerkend en juist anders volgens kinderen van groep 3?
- * Wat doen wij al om de overgang van groep 2 en 3 te verkleinen?
- * Met de input, ervaring over hun eigen overgang, van andere scholen is het doel van deze focusgroep om tot een stappenplan te komen wat wij in ons onderwijs willen aanbieden. Welke veranderingen willen wij uitproberen en een kans geven?
- * Tijdens het focusgesprek hebben we de punten doorlopen die de collega-leerkrachten hadden ingevuld in de vragenlijst. We hebben ons hierbij gericht op de volgende vragen:
 - Is het een aanvulling op de behoeften van de leerlingen van groep 2?
 - Is het een aanvulling voor de leerlingen bij de start van het schooljaar in groep 3?
 - Is het organisatorisch mogelijk in het rooster van de groepen 2 en 3?
 - In welke mate wordt de aanpassing uitgevoerd?

- * De focusgroep heeft de volgende aanpassingen gekozen om in de praktijk van groep 1/2E en 3C uit te proberen in de periode van carnaval tot en met de meivakantie. De werkgroep doorgaande lijn houdt de ontwikkelingen bij, voor een eventueel vervolg in de periode meivakantie t/m zomervakantie.

Inventarisatie januari 2014: Wat doen wij al?		
Aanvulling als gevolg van gesprek met focusgroep: Wat willen wij gaan proberen om de trap naar groep 3 een tree te laten zijn.		
	Aanpassingen groep 2 Carnaval- t/m zomervakantie	Aanpassingen groep 3 Ingaan per zomervakantie
Sociaal-emotionele ontwikkeling	Oefenmomenten in groep 3 tijdens verschillende kenmerkende of spannende situaties van groep 3, gymzaal, taalles, weektaaktijd, handvaardigheid, e.d.	Pauze buitenspelen samen met de kleuters (oude klasgenootjes). Spelhoeken worden op de gang ingericht.
Spelontwikkeling	Kinderen van groep 2 gaan met een opdracht 'meebouwen' in de bouwhoek van groep 3.	In de weektaak worden speelleermaterialen ingezet.
Betrokkenheid	-	-
Taakgerichtheid	Weektaakbriefjes groep 2 vanaf carnavalsvakantie uitbouwen naar 2/3 werkjes.	De weektaak van groep 2 loopt door 4 tot 5 weken door in groep 3, daarna wordt de weektaak van groep 3 opgestart.
Zelfstandigheid	Computeren bij groep 3, Rekenrijk.	Computeren met methode Rekenrijk loopt door.
Taalgebied	Kleuters (***) kunnen Schatkistboekjes voorlezen aan leerlingen groep 3. Kleuters (*) pré-teaching met methode VLL, om ze bekend te maken met de methode.	Leerlingen komen voorlezen wat ze al geleerd hebben.
Rekengebied	Methode Rekenrijk (kringactiviteit en computer).	Methode Rekenrijk.
Motorisch gebied	Schrijfdans.	In de weektaak worden bewust activiteiten gepland die een beroep doen op de fijne motoriek, zoals kleien, knippen, plakken, kralenplank, bouwen met blokken, Lokon, Knexx, e.d.
Tekenontwikkeling	-	-
Ruimtelijke oriëntatie	-	-
Overig	Weekafsluiting van groep 1/2, bij groep 3. Liedje, dansje, toneelstukje opvoeren. Gezamenlijk thema met groep 1/2/3 tussen mei- en zomervakantie.	Weekafsluiting van groep 3, bij groep 1/2.